

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

**Факультет лінгвістики
Кафедра теорії, практики та перекладу англійської мови**

«На правах рукопису»
УДК 81.133.1

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
Л. І. Тараненко
«__» _____ 20__ р.

МАГІСТЕРСЬКА ДИСЕРТАЦІЯ

**на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 035 « Філологія»**

**на тему: «Мовні засоби вираження емоцій та емоційних станів в
англомовному науково-популярному тексті й шляхи їх відтворення у
перекладі»**

Виконала: студентка 6 курсу, групи ЛА-01мп
Бондарчук Ольга Вікторівна _____

Науковий керівник:
д.філол.н., професор Воробйова О.П. _____

Рецензент:
к.філол.н., доцент Буць Ж.В. _____

Засвідчую, що у цій
магістерській
дисертації немає
запозичень з
праць інших авторів без
відповідних посилань
Студентка _____

Київ 2021

**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет лінгвістики
Кафедра теорії, практики та перекладу англійської мови**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Спеціальність (спеціалізація) – 035 Філологія (035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Ініціали,
прізвище
«__» _____ 2021 р.

**ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студентці**

Бондарчук Ользі Вікторівні

1. Тема дисертації: «Мовні засоби вираження емоцій та емоційних станів в англійськомому науково-популярному тексті й шляхи їх відтворення при перекладі», науковий керівник дисертації: Воробйова Ольга Петрівна, д.філол.н., професор.
2. Термін подання студенткою дисертації: 28 листопада 2021 р.
3. Об'єкт дослідження: експресивність в аспекті вираження емоцій та емоційних станів у науково-популярному тексті.
4. Предмет дослідження: мовні засоби передачі емоцій та емоційних станів у творі Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та шляхи їх перекладу українською мовою.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
  - 1) надати визначення поняттям «емоційність» та «експресивність»;
  - 2) розглянути поняття емоцій в ракурсі сучасних наукових підходів;
  - 3) з’ясувати засоби вираження емотивності, емоційності та експресивності;
  - 4) встановити особливості перекладу лексики з емоційним компонентом;

5) проаналізувати науково-популярний твір Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та його український переклад «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака», здійснений Миколою Климчуком в 2018 році, з метою виявлення специфіки передачі емоційного мовлення та встановлення шляхів їх перекладу українською мовою.

6. Орієнтовний перелік ілюстративного матеріалу: 500 прикладів добутих з тексту оригіналу “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та його українського перекладу «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака».

7. Орієнтовний перелік публікацій: тези на всеукраїнській конференції та стаття у фаховому науковому журналі.

8. Дата видачі завдання: 01 жовтня 2021 р.

Календарний план

№	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Строк виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	<i>Обґрунтування теоретичних передумов дослідження</i>	<i>до 20.12.2020</i>	<i>вик.</i>
2.	<i>Формування програми й методики дослідження</i>	<i>до 20.05.2021</i>	<i>вик</i>
3.	<i>Аналіз досліджуваного матеріалу та виклад і оформлення результатів дослідження</i>	<i>до 10.11.2020</i>	<i>вик</i>

Студентка _____ О.В. Бондарчук

Науковий керівник дисертації _____ О.П. Воробйова

РЕФЕРАТ

Магістерська дисертація складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків та списку використаної літератури, який налічує 103 джерела, 2 додатки. Загальний обсяг роботи 108 сторінок.

Дослідження емотивної лексики цікаво тим, що про справжню природу людських почуттів, пристрастей, емоцій, про їхню силу можна дізнатися завдяки тій формі, яку вони набувають, потрапляючи з внутрішнього світу в зовнішній, тобто завдяки слову. Вивчення саме такої лексики є важливим і необхідним для усвідомлення ідейного змісту науково-популярного тексту і для розуміння людської психології в цілому. Емоції героїв твору демонструють особливу психологічну реальність. Сукупність їх в тексті відображає внутрішній світ персонажа в різних обставинах, у відносинах з іншими суб'єктами.

Актуальність теми роботи зумовлена підвищеним інтересом до вивчення поняття емоцій в лінгвістиці, а з іншого боку – перекладознавчі прогалини у дослідженні мовних засобі вираження емоцій та емоційних станів персонажів як виявів експресивності в науково-популярному тексті.

Об'єкт дослідження – емоції та емоційні стани персонажів у творі Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та його перекладі українською мовою.

Предмет дослідження – мовні засоби передачі емоцій та емоційних станів у творі Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та прийоми їх перекладу українською мовою.

Мета роботи полягає у встановленні мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів як виявів експресивності в англійськомовному науково-популярному тексті та шляхи їх відтворення в українськомовному перекладі.

Мета дослідження визначає необхідність розв’язання таких **завдань**:

- 1) уточнити зміст понять «емоційність» та «експресивність»;
- 2) систематизувати сучасні наукові підходи до поняття емоцій та емоційних станів;
- 3) з’ясувати засоби вираження емотивності та експресивності в науково-популярній літературі;
- 4) окреслити проблеми перекладу англійськомовної лексики з емоційним компонентом;
- 5) проаналізувати науково-популярний твір Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та його український переклад «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака», здійснений Миколою Климчуком у 2018 році, з метою виявлення специфіки передачі емоційного мовлення та шляхів його відтворення українською мовою.

Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що в роботі вперше здійснюється аналіз науково-популярного твору Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” щодо специфіки передачі емоційного мовлення у двох площинах – лінгвістичній та перекладознавчій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретичних положень та практичних результатів дослідження в загальних та спеціальних курсах з теорії перекладу, лінгвостилістики, а також на заняттях з англійської мови для студентів-перекладачів.

Матеріалом дослідження послуговував науково-популярний твір Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” 1985 року видання загальною кількістю 205 сторінок та його український переклад, здійснений Миколою Климчуком у 2018 році «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака» із загальною кількістю 400 сторінок. Було проаналізовано близько 500 лексичних одиниць, які маркують емоційне мовлення. Залучалися дані загальних і тлумачних словників, а також матеріали англомовних періодичних видань.

Методи дослідження: критичний аналіз наукової та науково-методичної літератури з теми дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених; метод суцільної вибірки; порівняльний метод; описовий метод, включаючи інвентаризацію та інтерпретацію даних; метод доперекладацького аналізу; метод кількісних підрахунків.

Апробація результатів дослідження. Основні результати й концептуальні положення дослідження обговорювалися на V Всеукраїнській науковій Інтернет конференції «ДІАЛОГ МОВ І КУЛЬТУР У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ».

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено в 2 публікаціях, з яких: 1 стаття у науковому фаховому виданні України, 1 тези – у збірниках матеріалів всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Ключові слова: науково-популярний текст, емоційність, емотивність, експресивність, вираження емоцій та емоційних станів, переклад

ABSTRACT

This master's dissertation consists of the introduction, three chapters, conclusions to each of them, general conclusions, the list of references that includes 103 items, and 2 appendixes. The paper amounts to 108 pages.

The study of emotional vocabulary has always been of interest because the true nature of human feelings, passions, emotions, and their power can be revealed through the form they acquire while entering the outer world from the person's inner one, that is via the word. The study of such vocabulary is important and necessary for understanding the ideological content of popular science texts and for understanding human psychology in general. Personages' emotions demonstrate a specific psychological reality. Their combination in text reflects the character's inner world in different circumstances in his/her relations with other characters.

The topicality of the research is determined by the increased interest in studying the concept of "emotions" in linguistics, as well as by the translation gaps in conveying linguistic means of marking emotions and emotional states as manifestations of expressivity in popular science texts.

The object of research embraces personages 'emotions and emotional states in Richard Feynman's "Surely You're Joking, Mr Feynman!" and its Ukrainian translation.

The subject-matter of research includes linguistic means of conveying emotions and emotional states in Richard Feynman's "Surely You're Joking, Mr. Feynman!" and techniques of their translation into Ukrainian.

The aim of the paper is to establish linguistic means of conveying emotions and emotional states as manifestations of expressivity in English popular science text and the ways of reproducing them in Ukrainian translation.

The aim of the study determines the need to solve the following **tasks**:

- 1) to concretize the content of "emotivity" and "expressiveness" concepts;
- 2) to systematize the current approaches to the concepts of emotions and emotional states;
- 3) to single out means of emotivity and expressiveness in popular science literature;
- 4) to outline translation problems reproducing English lexis with an emotional component;
- 5) to analyse the popular science book by Richard Feynman "Surely You're Joking, Mr. Feynman!" and its Ukrainian translation "Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака" by Mykola Klymchuk in 2018 in order to identify the specificity of rendering emotional communication and establish the ways of its translation into Ukrainian.

The originality of this study is due to the novelty of analysing the popular science text “Surely You’re Joking, Mr.. Feynman!” by Richard Feynman as to the specificity of rendering emotional communication in two planes – linguistic and translational.

The practical value of the obtained results lies in the possibility of using both theoretical assumptions and practical conclusions in general and special courses in translation theory, cognitive linguistics as well as in English for future translators.

The research material was represented by Richard Feynman’s “Surely You're Joking, Mr. Feynman! ” (1985) with a total of 205 pages and its Ukrainian translation by Mykola Klymchuk in (2018) “Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака” with a total of 400 pages. The dissertation analysed about 500 lexical items as markers of emotional communication. The paper used the data from general and explanatory dictionaries, as well as materials from English-language periodicals.

Research methods used come down to: critical analysis of Ukrainian and foreign scholarly and methodological literature on the topic of research; continuous sampling method; comparative method; descriptive method, which includes inventory and interpretation of research data; quantitative analysis.

Discussion: The main methodological and theoretical results and conceptualities of the study were discussed at: The 5th All-Ukrainian scientific Internet conference “DIALOGUE OF LANGUAGES AND CULTURES IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE”.

Publications. The main assumptions and results of the dissertation were highlighted in 2 publications: 1 scholarly paper in the Ukrainian scientific journal, 1 abstract in the Conference Proceedings.

Key words: *popular science text, emotionality, emotivity, expressiveness, the expression of emotions and emotional states, translation*

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ ЯК МОВНОЇ І ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ	14
1.1 Розмежування понять «емоційність», «емотивність» та «експресивність» у сучасному мовознавстві.....	14
1.2 Типологізація емоцій у психології та психолінгвістичних студіях.....	19
1.3 Засоби вираження емоцій та емоційних станів в англійській мові та англomовному тексті.....	23
1.4 Особливості перекладу емотивної лексики та інших мовних одиниць на позначення й вираження емоцій.....	28
1.4.1 Способи перекладу емотивної лексики.....	29
1.4.2 Еквівалентність перекладу емотивної лексики.....	30
1.4.3 Перекладацькі перетворення емотивної лексики.....	33
1.5 Науково-популярний текст у системі стилістично-жанрової ієрархії.....	36
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2 ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ ТА ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ У ТВОРІ Р. ФЕЙНМАНА “SURELY YOU’RE JOKING, MR. FEYNMAN”	42
2.1 Методика дослідження мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів персонажів у науково-популярному тексті.....	42
2.2 Мовні засоби прямого позначення й вираження емоцій та емоційних станів у науково-популярному тексті Р. Фейнмана.....	46
2.2.1 Дієслівні мовні засоби.....	47

2.2.2	Адвербіальні мовні засоби.....	53
2.2.3	Ад'єктивні мовні засоби.....	56
2.2.4	Субстантивні мовні засоби.....	59
2.3	Мовні засоби непрямого позначення й вираження емоцій та емоційних станів у науково-популярному тексті Р. Фейнмана.....	64
2.3.1	Невербальні засоби.....	65
2.3.2	Фразеологічні та образні засоби.....	69
	Висновки до розділу 2.....	74
	РОЗДІЛ 3 СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙ ТА ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ЗБІРКИ СПОГАДІВ Р. ФЕЙНМАНА «ТА ВИ ЖАРТУЄТЕ, МІСТЕРЕ ФЕЙНМАН. ПРИГОДИ ДОПИТЛИВОГО ДИВАКА»...	75
3.1	Компаративний аналіз засобів позначення емоційного мовлення у їх перекладі з англійської мови українською	75
3.2	Прямий переклад засобів емотивності в науково-популярному тексті Р. Фейнмана.....	77
3.3	Трансформаційний переклад засобів емотивності в науково-популярному тексті Р. Фейнмана.....	79
	Висновки до розділу 3.....	88
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	89
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	93
	ДОДАТКИ.....	102

ВСТУП

Емоційна сфера вважається чи не найскладнішою системою людини, що відбиває один з основних аспектів людського досвіду. Зазвичай люди відчують широкий діапазон емоцій: від спокійного задоволення при виконанні повсякденних завдань до суму внаслідок смерті близької людини. Тому сфера почуттів та емоцій, безперечно, потребує глибокого та детального вивчення не тільки з погляду фізіологів і психологів, а й з позицій лінгвіста. Для лінгвістики особливий інтерес становлять мовні засоби, які використовуються для вираження почуттів мовця/автора і для впливу на емоційну сферу слухача/читача.

Дослідження емотивної лексики цікаво тим, що про справжню природу людських почуттів, пристрастей, емоцій, про їхню силу можна дізнатися завдяки тій формі, яку вони набувають, потрапляючи з внутрішнього світу людини в зовнішній, тобто завдяки слову. Вивчення саме такої лексики є важливим і необхідним для усвідомлення ідейного змісту художнього тексту і для розуміння людської психології у цілому. Емоції героїв науково-популярного твору демонструють особливу психологічну реальність. Їх сукупність у тексті відображає внутрішній світ персонажа в різних обставинах, у відносинах з іншими суб'єктами.

Питання перекладу емоційного мовлення привертає дедалі більше уваги перекладознавців, які, подібно до власне дослідників-лінгвістів, здійснюють дослідження переважно негативних емоцій. Так, наприклад, Ю. Н. Несин аналізував засоби перекладу висловлювань-незадоволень [55]; А. Білас розробляв стратегії відтворення емоційно-експресивної функції знижених розмовних одиниць [7], а Л. І. Тараненко та О. І. Горбачук, у спільній роботі, досліджували емотивні конструкції «невдоволення» [72].

Отже, аналіз сучасної літератури демонструє підвищений інтерес до вивчення емоцій у лінгвістиці та до заповнення перекладознавчих прогалів у

дослідженні стратегій та прийомів відтворення емоцій, що й зумовлює **актуальність** цієї роботи.

Об'єкт дослідження – емоції та емоційні стани персонажів у творі Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та його перекладі українською мовою..

Предмет дослідження – мовні засоби передачі емоцій та емоційних станів у творі Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та прийоми їх перекладу українською мовою.

Мета роботи полягає у встановленні мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів як виявів експресивності в англomовному науково-популярному тексті та шляхи їх відтворення в українськомовному перекладі.

Мета дослідження визначає необхідність розв’язання таких **завдань**:

- 1) уточнити зміст понять «емоційність» та «експресивність»;
- 2) систематизувати сучасні наукові підходи до поняття емоцій та емоційних станів;
- 3) з’ясувати засоби вираження емотивності та експресивності в науково-популярній літературі;
- 4) окреслити проблеми перекладу англomовної лексики з емоційним компонентом;
- 5) проаналізувати науково-популярний твір Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” та його український переклад «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака», здійснений Миколою Климчуком у 2018 році, з метою виявлення специфіки передачі емоційного мовлення та шляхів його відтворення українською мовою.

Методи дослідження: критичний аналіз наукової та науково-методичної літератури з теми дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених; метод суцільної вибірки; порівняльний метод; описовий метод, включаючи інвентаризацію та інтерпретацію даних: метод доперекладацького аналізу; метод кількісних підрахунків.

Матеріалом дослідження послугував науково-популярний твір Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” 1985 року видання загальною кількістю 205 сторінок та його український переклад, здійснений Миколою Климчуком у 2018 році «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака» із загальною кількістю 400 сторінок. Проаналізовано близько 500 лексичних одиниць, які маркують емоційне мовлення. Залучалися дані загальних і тлумачних словників, а також матеріали англomовних періодичних видань.

У роботі вперше здійснюється аналіз науково-популярного твору Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” щодо специфіки передачі емоційного мовлення у двох ракурсах – лінгвістичному та перекладознавчому, що складає **наукову новизну** цього дослідження.

Висновки й результати проведеного дослідження мають **теоретичне значення** для таких галузей науки, як перекладознавство, лінгвостилістика та лінгвоємотіологія.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретичних положень та практичних результатів дослідження в загальних та спеціальних курсах з теорії перекладу, лінгвостилістики, а також на заняттях з англійської мови для студентів-перекладачів.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 103 позицій та додатків. Загальна кількість сторінок складає 108 с.

У першому розділі розглядається теоретичний аспект вивчення емоційного мовлення в лінгвістиці, психології та перекладознавстві, а також визначається місце науково-популярних текстів серед інших жанрів і стилів.

У другому розділі проводиться лінгвістичний аналіз науково-популярного твору Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” на предмет встановлення специфіки вербалізації емоцій та емоційних станів.

У третьому розділі здійснюється перекладацький аналіз засобів емотивності з боку експресивності науково-популярного тексту Річарда Фейнмана «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака».

Додатки містять схематичне зображення типів людських емоцій та демонстрацію дослідження цих емоцій в аналізованому творі у двох площинах – лінгвістичній (тип емоції та її вербальне вираження) та перекладацькій – засіб перекладу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ ЯК МОВНОЇ І ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ

1.1 Розмежування понять «емоційність», «емотивність» та «експресивність» у сучасному мовознавстві

З погляду лінгвістики широкий спектр емоцій та почуттів позначають двома досить суперечними термінами: *емоційність* та *емотивність*. Як додаткові використовують терміни *експресивність* та *емфатичність*, що стосуються підсилення зображення емоцій та почуттів. Розглянемо різні підходи науковців до зазначених понять.

Категорія *емоційність* має як широке, так і вузьке значення. У широкому сенсі *емоційність* вважають сукупністю способів вираження почуттів та емоцій суб'єкта [8, с. 3; 13, с. 33–34; 46, с. 45] у термінах їх посилення або інтенсивності [9; 33]. У вузькому сенсі *емоційність* пов'язують із закріпленням у семантиці слова емоцій мовця, його/її ставлення до предмету мовлення [40, с. 137; 78, с. 64].

Поруч із терміном *емоційність* вживають термін *емотивність*, який також має спірності у тлумаченні. Більшість науковців використовують ці два терміни як синоніми [19; 40; 69]. Та існують і ті, хто розрізняє ці терміни, причому в різних авторів це розмежування здійснюється за різними підставами.

Основна відмінність проходить за лінією психологічне / мовне. Деякі лінгвісти відносять емотивність до психологічних, а не лінгвістичних понять. Так, В.М. Телія вважає, що «категорія емотивності пов'язана з емоційною сферою психіки та співвідноситься за змістом із певними типами емоцій – почуттів-відносин, які ми визначаємо в діапазоні схвальної або несхвальної реакції на позначувальне» [73, с. 129].

Однак більшість вчених [3; 16; 39; 81] пояснюють емотивність як мовну категорію, протиставляючи їй емоційність як категорію психічну чи психологічну.

О.В. Кунін зазначає, що «емотивність – це емоційність у мовному значенні, вираження мовними засобами почуттів, настроїв, переживань людини» [39, с. 153]. Близьку О.В. Куніну позицію займає В.І. Шаховський [81, с. 13]. На його думку, на мовному рівні емоції трансформуються в емотивність, тому емоційність – психологічна категорія, а емотивність – мовна. Емоційність відображає психічний стан людини, у той час як емотивність – це вербальне вираження емоцій мовця.

Слід також зазначити, що вчені, які вважають емотивність мовною категорією, розглядають її у вузькому та широкому сенсах. У першому разі ця категорія співвідноситься з емотивною лексикою та прирівнюється або до конотації в цілому [73, с. 121; 74, с. 58; 81, с. 20, 251], або до будь-якого з компонентів конотації:

- а) емоційного компоненту [19, с. 37; 69, с. 223; 78, с. 63 – 64;];
- б) оцінного компоненту [15, с. 38; 46, с. 44].

У широкому тлумаченні категорія емоційності охоплює всі мовні засоби відображення емоцій і емоційних характеристик мовної особистості (її емоційні стани та відносини із навколишнім світом) і уможливорює існування емоційної комунікації [3, с. 15; 16, с. 8; 30, с. 117;].

Як показує зіставлення наведених концепцій, категорії емоційності й емотивності тісно взаємопов'язані, і єдиною підставою для їх розрізнення є протиставлення за критерієм мовне / психологічне. При використанні цих термінів стосовно засобів мови у більшості випадків вибір одного з них зумовлений лише індивідуальними вподобаннями вченого.

Якщо розмежування термінів *емоційність* і *емотивність* не є релевантним для завдань дослідження, більш правомірним видається вживання терміна *емоційність* завдяки його ширшій поширеності. Слід також зазначити,

що оскільки під емоційністю розуміється використання елементів мови для вираження емоцій, ставлення мовця до того, що позначається, і впливу на почуття адресата, то можна вважати, що ця категорія об'єднує семантично близькі одиниці різних рівнів, що дає підстави для її застосування аналізу мовного матеріалу.

Категорія *емоційності* нерозривно пов'язана із категорією *експресивності*, яка тлумачиться в літературі неоднозначно – як функційна й мовна. За функційного підходу під експресивністю розуміється «не-нейтральність мови, відсторонення, деавтоматизація, що додають мові незвичайність і зображальність» [17, с. 108; 49, с. 88; 73, с. 7]. Але деякі лінгвісти [19; 81] тлумачать експресивність як посилення виразності, образності та впливової сили висловлювань.

Л.А. Кісельова [33, с. 9] і В.К. Харченко [77, с. 38–40] відзначають, що в основі експресивності лежить невідповідність будь-яких мовних засобів мовним стандартам, тому ця категорія зумовлена такими чинниками, як образність, інтенсивність (ознаки, дії) і новизна.

У другому випадку експресивність розглядають як семантичну категорію, яка входить до внутрішнього змісту мовної одиниці. Так, М.Г. Бондаренко [11, с. 12], Н.А. Лук'янова [46, с. 44], В.М. Цоллер [78, с. 63] вважають експресивність одним із компонентів конотації. На їхню думку, експресивність – це здатність мовних засобів здійснювати зображально-виражальну функцію в актуалізації денотативного значення.

Відсутність єдиного трактування категорії експресивності призводить до того, що лінгвісти розмежують емоційність і експресивність на різних підставах. Погляди вчених на співвідношення цих термінів коливаються від їх ототожнення до чіткої диференціації.

Наприклад, В.К. Харченко, Т.В. Матвєєва та інші вважають поняття емоційності та експресивності практично синонімами. Т.В. Матвєєва зазначає,

що «експресивне слово з параметрично-оцінним компонентом конотації – це фактично емоційно-оцінне слово» [49, с. 15]

В.І. Шаховський і М. Я. Блох розглядають експресивність та емоційність як частково подібні, але автономні явища й допускають існування неекспресивної емоційності. Відповідно до позиції цих авторів, емоційність висловлювання завжди пов'язана з реалізацією емоційної оцінки, у той час як експресивність частіше пов'язана з інтелектуальним наміром переконати в чомусь адресата [81, с. 3–25].

В.Н. Цоллер переконує, що схожість емоційності й експресивності полягає у тому, що це семантичні категорії, які є компонентами конотації. Основна відмінність експресивності від емоційності полягає у тому, що як компонент конотації вона відіграє другорядну роль порівняно з емоційністю, яка займає чільне місце. Експресивність, на думку науковця, «сприяє вираженню за допомогою незвичайного засобу емоційно-оцінного ставлення до того чи іншого явища дійсності, кращому донесенню логічної та емоційно-оцінної інформації до перцепієнта» [78, с. 64]

Ю.М. Осіпов [57, с. 125–126] наводить аргументи, згідно з якими поняття емоційності та експресивності не можуть зіставлятися ані як рівні, ані як різні за обсягом. Вчений підкреслює, що ці поняття «не взаємозамінні, тому що перебувають у відношеннях додатковості одне до одного і співвідносяться як величина та функція. Емоційність становить компонент значення слова і тому є елементом мовної системи, а експресивність не входить до значення слова, тому що виникає у результаті вживання мовних одиниць і тому є функційною категорією». Аналогічного погляду дотримується П.М. Панічева. На її думку, емоційність співвідноситься з пізнавально-відображальною функцією мислення, а експресивність – з дієвою. Відповідно, емоційність і експресивність виконують різні функційні завдання. Основною функцією експресивної одиниці є вплив на реципієнта (прагматична), а емотивної – функція емоційного самовираження продуцента. Якщо емоційні елементи

використовуються для вираження суб'єктивного ставлення і для впливу на почуття інших, то експресивні – для посилення виразності у вираженні емоцій, волі, думки. Подібність емоційності та експресивності полягає в їхній «інтелектуальній опосередкованості» [59, с. 9–10].

Слід зазначити, що найбільш поширеною та правомірною є підхід, згідно з яким експресивність й емоційність не можна об'єднувати в одне поняття. В основі цього підходу лежать погляди, сформульовані Є.М. Галкіною-Федорук. На її думку, поняття експресивності за змістом ширше за поняття емоційності, тому що вираження емоцій у мові завжди експресивне, але експресивність у мові не завжди емоційна. Дослідниця також вважає, що експресивні мовні засоби підсилюють виразність і зображальність як в описі емоцій, так і у вираженні думки [17, с. 107–108].

Резюмуючи вищесказане, можна зробити висновок, що категорії емоційності, емотивності й експресивності тісно взаємопов'язані, і їхні межі дифузні. Такий стан речей призвів до того, що деякі лінгвісти відмовляються від спроб їх розмежування. Зокрема, І.Г. Жирова вводить термін *емфатичність*, який об'єднує всі форми, способи та рівні відображення емоцій і емоційних станів індивідуума [26]. На думку дослідниці, категорія емфатичності об'єднує інтелектуально-емоційну (логіко-сміслову експресивність) і емотивно-емоційну (емоційну виразність) інтерпретацію дійсності. Способи вираження зазначеної категорії численні та зачіпають усі рівні мови. Подібний погляд, безсумнівно, має право на існування, однак у багатьох випадках вживання узагальненого терміну «емфатичність» не цілком коректно, оскільки цілі дослідження вимагають розмежування розглянутих категорій.

Оскільки терміни «емоційність» і «емотивність» слугують для позначення того самого поняття, а їх вживання зумовлено особистими уподобаннями авторів, більш доцільним є вживання традиційного терміна «емоційність» у

його широкому значенні – як використання елементів для вираження емоцій, ставлення мовця до позначуваного і впливу на почуття адресата [28, с. 14–17].

Що стосується співвідношення термінів «емоційність» й «експресивність», слід виходити з того, що, висловлюючи емоційне ставлення до того чи іншого явища, мовець завжди використовує експресивні (виражальні, образні) мовні засоби. Однак експресивність у мові не завжди емоційна, тому що експресивні мовні засоби підсилюють виразність не тільки в емоційному впливі, але й у вираженні думки. Таким чином, емоційність і експресивність – дві тісно взаємопов'язаних, але не тотожних категорії. Поняття експресивності за змістом ширше за поняття емоційності.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що емоційність та експресивність – це два терміни, які позначають одне явище – людські емоції та почуття, але в різних площинах, так емоційність – це психологічна категорія, а емотивність – мовна. Емоційність відображає психічний і психологічний стан людини, у той час як емотивність – це вербальне вираження емоцій мовця.

1.2 Типологізація емоцій у психології та психолінгвістичних студіях

Людські емоції відображають різноманітні та тонкі реакції особистості на фізичне й соціальне середовище, тому їх класифікація різниться залежно від критерію їх поділу [4, с. 17].

Група зарубіжних дослідників – Г.М. Ріві (Gretchen M. Reevy), І. Маламуд Озер (Yvette Malamud Ozer) та Ю. Іто (Yuri Ito) – присвятили цілу книгу вивченню емоцій “Encyclopedia of Emotion” [95]. На їхню думку, емоція – це складне явище. Коли більшість людей думають про емоції, вони думають про свої почуття. Але компонент почуття – це лише один аспект емоції; емоції містять фізіологічні вияви (частота серцевих скорочень може збільшуватися, може виникати пітливість, м'язи можуть напружуватися тощо), активність

мозку, думки, зовнішні вияви (міміка, жести тощо) та інші елементи. Хоча багато переживань, пов'язаних з емоціями, такі як настрої та емоційно-пов'язані риси особистості, відбуваються протягом відносно тривалих періодів часу, емоції самі по собі обмежені в часі. Вони фіксують реакцією на зовнішні або внутрішні події та тривають кілька секунд, хвилин або годин [95, р. ххі].

С. Шехтер, американський психолог, визначає емоції як фізіологічне порушення, що виникає внаслідок фізіологічного збудження та когнітивної оцінки [98]. Інший американський психолог, Р. Зайонц, не погоджується щодо когнітивної оцінки, він переконаний, що емоції можуть виникати й підсвідомо [цит. за 87].

Отже, більшість зарубіжних вчених тлумачать емоції як реакцію на подразники навколишнього світу.

У сучасній українській лінгвістиці питанням емоцій займалася низка вчених. Так, Н. Григоренко пропонує «визначати будь-яку емоцію через прототипічну ситуацію, основними компонентами якої є суб'єкт, потреби суб'єкта і стан речей, а основними етапами – сприйняття, оцінка та реакція суб'єкта» [22, с. 126].

І.В. Красовська під емоцією розуміє «суб'єктивні реакції людини на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, що виявляються як задоволення або незадоволення, [...] їх узагальнену диференціацію на позитивні та негативні. Викладене показує, що необхідність вивчення та опису кодування й декодування емоцій, якщо не виходить за коло інтересів лінгвістики, то, без сумніву, виходить за межі її теорії» [37, с. 146].

Схоже поняття *емоції* надає у своїй статті С.М. Мандер, називаючи реакцію людини на подразники та події навколишнього середовища проявом емоцій [48, с. 42].

Судячи із визначень, погляди як вітчизняних так і зарубіжних дослідників збігаються в тому, що емоції – це реакція людини на подразники (зовнішні та внутрішні).

У нашій роботі назва «емоційні стани» (далі ЕС) приймається для позначення внутрішніх, прихованих від сторонніх очей відчуттів людини за переживання тієї чи іншої емоції, а «емоційні реакції» (далі ЕР) – на позначення будь-якого компонента системи емоцій, який має аналог у зовнішніх способах вираження [4, с. 23]. Емоційні реакції та емоційні стани взаємопронизують одне одного, утворюючи єдність.

І в лінгвістиці, і у психології та філософії, було зроблено багато спроб створення класифікації емоцій, проте жодна з цих класифікацій не отримала широкого визнання і не використовувалася як універсальний інструмент досліджень. Складність створення такої класифікації полягає і в тому, що нерідко та сама емоція позначається різними словами, а те чи інше мовне позначення може виявитися лише позначенням ступеня інтенсивності емоції, що вже має свою назву в мові (наприклад, *радість – захват – ейфорія*) [25, с. 274]. Крім того, широко відомим є той факт, що вербалізація емоцій є етноспецифічною і відбувається по-різному в різних мовних культурах. Тут також необхідно згадати про полеміку відносно універсальності/неуніверсальності емоцій. З великою часткою впевненості можна сказати, що універсальними є так звані базові, чи базисні емоції (психічні процеси, засновані на сприйнятті світу людиною, наприклад, *страх*). Однак існують також соціалізовані (в іншій термінології – моральні або естетичні) емоції, які є культурно-зумовленим продуктом [38, с. 36]. Як вітчизняні, так і зарубіжні прихильники такої моделі емоційної сфери людини називають різне число базисних емоцій – від двох до десяти, але практично всі вони відносять до їх числа страх, радість, гнів і смуток.

Так, американський психолог М. Арнольд поділила емоції на дві групи:

- 1) імпульсивні емоції; та
- 2) емоції боротьби [86, с. 98].

Наразі не існує домовленості у питанні щодо базових емоцій. Відсутність теоретичного консенсусу знаходить свій вияв у різноманітних методиках

оцінки емоцій. За допомогою диференційної шкали емоцій Ізарда (Differential Emotional Scale) можна виміряти 12 емоцій [90]. За допомогою контрольного переліку прикметників вимірюють лише п'ять емоцій (Multiple Affect Adjective Check List) [101]; за допомогою Профілю настрою (Profile of Mood States) можна виміряти 6 емоцій [93]; а за допомогою методики PANAS–X [Watson 1998] можна виміряти 11 емоцій.

Р. Плачик виділяє вісім базових емоцій, розподіляючи їх на чотири пари, кожна з яких пов'язана із певними діями:

- 1) руйнування (гнів) – захист (страх);
- 2) прийняття (схвалення) – відхилення (огида);
- 3) відтворення (радість) – позбавлення (смуток);
- 4) дослідження (очікування) – орієнтація (подив) [96].

Є. П. Іл'їн називає п'ять груп емоцій та характеризує кожен із них як:

- *емоції очікування та прогнозу* (хвилювання, тривога, страх, відчай);
- *задоволення та радість*;
- *фрустраційні емоції* (образа, розчарування, досада, гнів, несамовитість, печаль, смуток, самотність, туга, ностальгія);
- *комунікативні емоції* (веселощі, збентеження, сором, провина, презирство);
- *афективно-когнітивні комплекси* (здивування, інтерес, почуття гумору, емоція здогадки, почуття впевненості, почуття сумну) [29, с. 156–223].

Отже, немає спільної погляду на поняття «емоція» та їх класифікації. Виходячи з цього, будемо поділяти емоції за оціночним критерієм, тобто на позитивні, негативні та нейтральні. На основі такого підходу можна сформулювати таку класифікацію емоцій:

Позитивні емоції – це ті, які отримують позитивну оцінку від самої людини та/або оточуючих, наприклад: *радість, щастя, ентузіазм, ейфорія, веселість, інтерес, мрійливість, задоволення, оптимізм, захват, замилювання,*

самовдоволення, впевненість, повага, довіра, симпатія, ніжність, любов, подяка, каяття, полегшення, безпека.

Негативні емоції – це ті, які отримують негативну оцінку від самої людини та/або оточуючих, наприклад: *скорбота, невдоволення, туга, сум, нудьга, розпач, засмучення, тривога, переляк, страх, жах, жаль, розчарування, образа, гнів, презирство, обурення, гордість, ворожість, заздрість, ненависть, злість, ревності, сумнів, розгубленість, зняковілість, сором, відраза.*

Нейтральні емоції – це ті, які отримують нейтральну оцінку від самої людини та/або оточуючих, наприклад: *байдужість, апатія, здивування* (див. Додаток А).

Отже, що емоції – це психічні стани і процеси в людині та вищих тварин; відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву тощо. В емоціях виявляється позитивне або негативне ставлення людини до навколишнього світу.

1.3 Засоби вираження емоцій та емоційних станів в англійській мові та англомовному тексті

Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що уявлення про емоції належать до концептуальної картини світу структурованої сукупності знань людини про світ і водночас до мовної картини світу, що втілює цю систему знань знаковим способом [44, с. 53]. Усі різноманітні емоції, що становлять знання про емоційний світ людини, можна уявити як макрофрейм і, отже, припустити, що певна частина знання про емоції та почуття репрезентується у різних моделях їх вираження і опису в художніх текстах [44, с. 56]. Такі моделі можуть бути вербально оформлені як вирази (експлікація); позначення (номінація); або опис (дескрипція) [82, с. 171]. Зважаючи на те, що науково-популярні тексти містять значний елемент художності, розглянемо класифікації

позначень емоцій та емоційних станів в англomовних художніх текстів, запропоновані І.С. Баженовою для їх подальшої екстраполяції на досліджуваний науково-популярний текст.

Спираючись на праці І.С. Баженової стосовно емоцій в англomовному художньому тексті [4–5], виходимо з того, що позначення емоцій може здійснюватися на базі однієї лексеми чи комплексу лексем. Залежно від того, чи є в номінації пряма вказівка на ту чи іншу емоцію, яку переживає людина, можна говорити про безпосереднє (пряме) або непряме мовне позначення емоцій та ЕС у тексті.

А. До *безпосередніх мовних позначників* емоцій та ЕС в англomовному художньому тексті належать лексичні та фразеологічні одиниці, до складу яких входить пряма вказівка на певну емоцію, тобто в контексті реалізується саме найменування емоції або почуття, присутнє лексичне позначення – ключове слово, яке ідентифікує емоцію.

Прямі мовні позначення емоцій та ЕС включають декілька різновидів залежно від належності до частини мови ключового слова, що ідентифікує емоцію:

- 1) субстантивні номінації;
- 2) дієслівні номінації;
- 3) ад'єктивні номінації;
- 4) адвербіальні номінації [5, с. 60].

Перша модель представлена субстантивною номінацією, у якій ключовим словом, що ідентифікує конкретну емоцію в тексті, є іменник. У середині цієї групи можна виділити підгрупи залежно від умов функціонування ключового іменника в реченні, наприклад, номінації емоцій за допомогою складників субстантивних сполучень зі сполучником *of*: *a feeling of ...; a sense of ...*

Субстантивна номінація в чистому вигляді (тобто маніфестація емоцій за допомогою одного ключового слова) спостерігається, за спостереженнями І.С. Баженової та І.Р. Гальперін в порівняно невеликій кількості випадків. Більш

значну частку становить поєднання ключового слова-іменника з епітетами, оформленими у вигляді атрибутивних слів або сполучень, що мають уточнюювальний або описовий характер, інтерпретують або характеризують згадану емоцію в ракурсі індивідуального сприйняття [18, с. 138].

Другою моделлю безпосередньої номінації емоцій та ЕС є їх дієслівна номінація, де словом, що ідентифікує конкретну емоцію в контексті речення, є дієслово. Одним із різновидів дієслівної номінації є поєднання дієслів *to feel, to experience* з іменником або прикметником, що позначає власне емоцію [5, с. 30].

Третьою моделлю прямої номінації емоцій та емоційних станів є модель ад'єктивних номінацій. Відмінною характеристикою цієї моделі є те, що ключовим словом, яке вказує на емоцію чи емоційний стан індивіда, є прикметник у звичній для себе функції детермінації. Так, наприклад, прикметник *melancholic*, який описує голос, асоціативно охоплює низку негативних емоцій, таких як *печаль, депресія* [5, с. 30].

Четвертою моделлю прямої номінації емоцій та ЕС індивіда в англomовному тексті є адвербіальна номінація, коли ключовим словом, що вказує на емоційну реакцію, є прислівник. Прислівник, у такому разі зазвичай займає свою звичну позицію в реченні, виконуючи функцію обставини способу дії та виступаючи детермінантом дієслова-присудка речення [5, с. 30].

Згідно з І.С. Баженовою, прислівники, за допомогою яких здійснюється номінація емоцій чи ЕС, залежно від семантики дієслова-присудка поділяють на такі підгрупи:

– прислівники, які супроводжують дієслово, що описують погляд, голос / манеру говоріння індивіда (*to look, to ask, to speak, to say, to add* тощо).

прислівники, що супроводжують дієслова або дієслівні групи, які описують кінетичні ЕР (кінетичні вияви емоцій), до складу яких входить непряма вказівка на емоцію, що переживається суб'єктом [4, с. 60], за

відсутності в тексті самого позначення ЕС. Інтерпретація тієї чи іншої емоції у цьому разі спирається на фонові знання читача і на контекст [5, с. 31].

Б. Емоції та ЕС індивіда можуть *імплікуватися* в художньому тексті за допомогою:

- опису зовнішніх EP людини;
- опису внутрішніх суб'єктивних переживань, які можуть не мати зовнішніх виявів [5, с. 31].

Для повноти художнього опису, а також для емоційного впливу на читача, автори використовують у текстах художньої літератури опис зовнішніх EP людини, які можуть бути звуковими, психологічними, руховими тощо.

Б1. Серед випадків імпліцитного позначення ЕС шляхом опису *зовнішніх EP* можна виділити такі:

1. Звукові EP, які можуть проявлятися:

- у вигляді звукових симптомів психофізіологічного характеру, що не залежать від волі та бажання людини (*плач, крики, зітхання*);
- у вигляді довільних паралінгвальних явищ фонаційного характеру. [5, с. 32].

Так, для кожної емоції характерний власний набір відмінних акустичних ознак голосу, який продиктовано фізіологічним станом людини. Загальна зрозумілість і універсальність звукових сигналів заснована на зв'язку між акустичними засобами вираження емоцій голосом і фізіологічним станом організму, що зазнає ту чи іншу емоцію [5, с. 32].

Весь інвентар звукових сигналів поділяють на контрольовані та неконтрольовані. До неконтрольованих сигналів відносять звукові явища біологічного характеру. Це емоційні немовні звуки типу *крик* при переляку, *плач, зітхання*. До частково-контрольованих сигналів належить емоційне забарвлення мови (сила звуку, тембр, гучність тощо), що включає явища фонаційного характеру. До останніх уналежнюють висоту тону, силу звуку,

відтінок інтенсивності звучання, паузи тощо, що зазвичай асоціюються у свідомості читача з певною емоцією. Контрольними сигналами є звукові засоби, які навмисно вживаються мовцем (мовлення актора) [5, с. 32].

2. ЕС можуть виражатися за допомогою описів психофізіологічних симптомів:

- зміна кольору шкірних покривів особи, яка супроводжує ту чи іншу емоцію;
- дихальні симптоми, що асоціюються з тією чи іншою емоцією;
- інші симптоми психофізіологічного характеру [5, с. 32].

3. ЕС може виражатися завдяки опису рухових емоційних симптомів.

- Мова людини завжди супроводжується мімікою, жестами, рухами. Рухові ЕР то сплітаються з мовленням, то замінюють звучання фрази.

посилання

- Б2. Емоційні стани також можуть знаходити свій вияв у *внутрішніх суб'єктивних переживаннях*, які не мають зовнішнього прояву. У таких випадках для відтворення ЕС суб'єкта в художніх текстах використовуються номінації відповідних внутрішніх суб'єктивних переживань [5, с. 32].

- При позначенні внутрішніх суб'єктивних переживань суб'єкта можуть використовуватися фразеологічні сполучення, які містять вказівку на те чи інше відчуття та відповідно на той чи інший ЕС. Нерідко в текстах художньої літератури простежується оживлення неживих предметів, наприклад органу чуття – серця, для передачі ЕС суб'єкта. Це відбувається за допомогою дієслів, які позначають конкретні фізичні дії, у поєднанні з назвою органу чуття.

посилання

- Для розпізнавання номінацій, які виражають ЕС мовця чи персонажа, велику роль відіграє контекст висловлювання, який розуміється як оточення

мовної одиниці, що чинить на останню визначальний та модифікувальний вплив [5, с. 33].

– Хоча відправною точкою аналізу є мовні одиниці на позначення емоційних станів і емоційних реакцій, але цього недостатньо для всебічної інтерпретації художньої дійсності, оскільки практично всі мовні засоби маніфестації емоцій (опис звукових, рухових ЕР, психофізіологічних симптомів ЕС, а також опис внутрішніх суб'єктивних переживань, пов'язаних з певними емоціями), за винятком прямої номінації (використання в тексті ключового слова-позначення емоції), є потенційними засобами вираження різних емоцій, тобто мають комунікативні потенції вираження різних ЕС. Подібні мовні одиниці позбавлені комунікативного сенсу до того часу, поки вони не увійдуть до складу одиниць комунікації, якими є цілісні комунікативні блоки, або відрізки тексту художнього твору [5, с. 33]. Тільки коли вони зараховані до багаторівневої структури тексту, поєднуючись із його синтаксичною, графічною, стилістичною оформленістю, мовні одиниці маніфестації ЕС реалізують свої комунікативні потенції. Їх раціональний та емоційний зміст може бути успішно декодовано лише при врахуванні та аналізі всього художнього тексту, тобто на рівні комунікативних одиниць. Тому необхідним є вивчення та аналіз не окремих словосполучень або речень тексту, які свідчать про певні емоції, а перехід з мовного на комунікативний рівень і розгляд відносно цілісних комунікативних блоків, які інтегрують у собі змістово-смысловий, прагматичний та емоційний зміст [5, с. 33].

Отже засоби вираження емотивності та експресивності в англійській мові та англійському тексті можна звести до вербальних та невербальних. Серед вербальних розрізняємо субстантивні, дієслівні, ад'єктивні та адвербіальні номінації, які можуть використовуватися самостійно або комбіновано.

1.4 Особливості перекладу емотивної лексики та інших мовних одиниць на позначення й вираження емоцій

Зміст тексту складається з мовних знаків – у першу чергу з речень та лексичних одиниць – слів, які крім внутрішньої розрізненості на денотативного і конотативному змісті лінійно взаємодіють з іншими знаками в реченні та тексті, а також співвідносяться з його інтерпретаторами. Порушення будь-яких відповідностей складників мовного знака веде до його неправильної інтерпретації, а отже, до порушення процесу еквівалентного перекладу [10, с. 21–27].

Найбільшу складність у співвідношенні знаків двох мов може представляти конотативний зміст мовного знака, оскільки кожен народ додає до змісту мовних одиниць свої емоційні уявлення, що може перешкоджати успішній комунікації. Для подолання цих перешкод комуніканти повинні володіти адекватною емоційно-оцінної компетенцією, яка включає знання загальних культурних кодів механізмів емоційного спілкування, знання емоційних домінант цих кодів, знання правил та їх кореляції, знання маркерів емоційно-етнічної ідентифікації, знання засобів номінації, експресії та дескрипції своїх і чужих емоцій в обох лінгвокультурних кодах і володіння ними [6, с. 77–87].

1.4.1 Способи перекладу емотивної лексики. Що стосується передачі в перекладі емоційно-оцінного змісту слова, необхідно встановити, чи поширюється воно на все речення або ж не виходить за межі слова [6, с. 77–87].

У першому разі можливим є відтворення емоційно-оцінного змісту нелокально, тобто за межами лексичної одиниці [70, с. 56–60].

У другому – збереження емоційного компонента в лексичній одиниці є обов'язковим [70, с. 56–60].

Передача асоціативно-образної характеристики емоцій найлегше відбувається при збігу в обох мовах цих двох компонентів. Так, наприклад, і в українській, і в англійських мовах слово *сніг* (*snow*) асоціюються у їх носіїв із близькою. Складніше, якщо ці компоненти не збігаються. Так, слово *кішка* у носіїв української мови пов'язане із грацією, а в англійській *cat* – з поняттям *злість*, у цьому разі при перекладі англійського слова *cat* доводиться відмовлятися від українського аналога, залишаючи вихідну асоціативність: *Злючка!*

Передача значення похідного слова на позначення чи вираження емоцій може йти шляхом лексичних втрат, але зі збереженням комунікативної адекватності [70, с. 57].

Еквівалентність на рівні висловлювання може передаватися власне висловлюванням, незалежно від змісту одиниць, які входять до нього, і поєднанням окремих одиниць. В обох випадках важливу роль відіграють синтаксичні структури, вибір яких залежить від ситуації і правил вживання, порядку розташування елементів висловлювання. В англійській мові наявний фіксований порядок слів, саме тому інверсія використовується як ефективний спосіб емоційної характеристики, в українській мові з її нефіксованим порядком слів інверсія недостатньо дієва для вираження емотивності, у цих випадках до неї додають спеціальні слова та словосполучення [70, с. 56–60].

Еквівалентність на рівні повідомлення або фрагменту тексту залежить від способів опису ситуації, викладу думки, тобто спирається на позалінгвальні чинники. Так, у різних ситуаціях можна виявити більш чи менш суворий набір повідомлень, наприклад, на двері магазину написано: *До себе*, англійською *Pull* – і це суворо закріплено. Саме ідентичність ситуації є критерієм правильності вибору повідомлення в перекладі [62, с. 640–642].

Еквівалентність на рівні опису ситуації є екстралінгвальним явищем. Так, носії певної мови можуть віддавати перевагу певній ситуації, незрозумілій носіям іншої мови. Наприклад, англійці, описуючи жінку, часто згадують її

щиколотки, українці ж, швидше за все, зупиняться просто на описі ніг, тому еквівалентність ситуації може потребувати включення до повідомлення додаткової інформації [35, с. 48].

Еквівалентність мети комунікації включає в першу чергу інформацію саме про неї, включаючи почуття, емоційний настрій, ставлення, тому саме ця мета й повинна бути збережена в перекладі. Йдеться вже не про емотивність окремого знака, а про емоційність усього висловлювання. Мета комунікації для встановлення еквівалентності оригіналу та перекладу може превалювати аж до відмови відтворення змісту на інших рівнях [71].

1.4.2 Еквівалентність перекладу емотивної лексики. У лінгвістиці наявні різні тлумачення еквівалентності перекладу, зокрема і стосовно емотивної лексики: семантичний підхід [54, с. 114–136], розмежування Ю. Найдою динамічної та комунікативної еквівалентності [54, с. 114–136], а також фокус на варіативності певних аспектів еквівалентності [54, с. 114–136]. Згідно зі схемою Ю. Найди, переклад проходить зворотний шлях: від сприйняття тексту до його створення, у той час як вихідний текст – від створення до сприйняття, а сам процес перекладу «полягає у відтворенні в мові-рецепторі найближчого природного еквівалента вихідного повідомлення, по-перше, з погляду значення, а по-друге, з огляду на стиль» [54, с. 114–136].

Поняття комунікативної еквівалентності (комунікативно-функційної, або прагматичної – у деяких авторів) передбачає у першу чергу еквівалентність комунікативних ефектів обох текстів – вихідного та перекладеного. При цьому, комунікативний ефект, слідом за Л.К. Латишевим, розуміється як сукупність власне текстових (іманентних) властивостей та властивостей комунікативної ситуації, яка включає всі чинники за межами тексту, що існують як у реальності, так і у свідомості учасників комунікації [41с. 87].

Більшою мірою розуміння прагматичної еквівалентності пов'язано з теорією О.Д. Швейцера і його трактуванням еквівалентності перекладу. Вчений

вказує на необхідність урахування, крім денотативного й конотативного, і прагматичного компонента. Цей останній реалізується за допомогою прагматичної адаптації, тобто внесення поправок щодо соціально-культурної, психологічної та інших відмінностей між оригіналом і перекладеним текстом [83, с. 53].

У процесі перекладу нерідко доводиться стикатися з поняттям інтерференції як відхилення від норм будь-якої з мов, пов'язаного з лінгвокультурною належністю мовця. Найбільший інтерес у цьому плані становить інтерференція на прагматичному рівні. Поняття прагматичної еквівалентності є провідним для перекладу емотивної лексики, оскільки сам переклад створюється для відтворення мовної інтенції мовця, хоча й без її повної ідентичності, оскільки інтенція перекладача нашаровується на авторську, і визначається вторинною ситуацією спілкування, її культурним та історичним контекстом. У цьому разі йдеться про адаптацію авторського наміру до комунікативних умов мови перекладу, відтворюючи той комунікативний ефект, на який розрахований оригінал [1, с. 43–47].

Під комунікативним ефектом розуміється результат комунікативного акту, що відповідає його мети. Внаслідок розбіжностей культур перекладачеві нерідко доводиться стикатися з дилемою: або семантична, або комунікативна еквівалентність. Наприклад, в англійській мові епітет *зеленоокий* – *green-eyed* асоціюється з обманом і підступом, але чи правий буде перекладач, якщо залишить у перекладі оригінальний прикметник, адже у носіїв англійської мови він аж ніяк не пов'язаний із красою, і чи буде такий переклад адекватним? Швидше за все, не буде, оскільки вислів, що містить таку характеристику, не тільки не відтворить задуманий автором комунікативний ефект, але в кращому разі спричинить непорозуміння, неприйняття самого твору [53, с. 33].

Таким чином, не можна однозначно відповісти на питання, коли можна пожертвувати комунікативною, семантичною, структурною стороною тексту у відтворенні його емотивності, спираючись на емотивну лексику, а коли можна

обійтися без особливих втрат. Процес перекладу у будь-якому разі регулюється, принаймні, трьома системами: природною (індивідуальною), культурно-історичною та мовною.

У процесі перекладу дуже важливо відокремити від основних чинників ті, які змінюються від ситуації до ситуації. При цьому тільки комунікативної еквівалентності недостатньо для того, щоб назвати переклад адекватним, за збігу комунікативних ефектів переклад може бути названий вільним у семантико-структурному відношенні [53, с. 33].

Поняття перекладацької еквівалентності приймається нами як центральне та базове у відтворенні емотивності лексики і усього тексту. Ми орієнтуємося саме на еквівалентний переклад, оскільки він поширюється на прагматичний і семантичний рівні, на всі релевантні функції вихідного та кінцевого текстів, а також факультативно може зачіпати синтаксичний рівень. При цьому у визначенні еквівалентності ми слідуємо за В.Н. Комісаровим, який під перекладацькою еквівалентністю розуміє «максимальну ідентичність всіх рівнів змісту текстів оригіналу і перекладу» [35, с. 49].

1.4.3 Перекладацькі перетворення емотивної лексики. Оскільки визначення того чи іншого значення емоційної одиниці залежить від багатьох чинників, у тому числі й невербальних, частіше семантичні можливості мовного знака виявляються значно різноманітнішими за представлені у словниках. Навіть асиметрія емоційно-оцінного змісту слова є меншою перешкодою до його осмислення, ніж лакунарність слова, відсутність повного збігу емоційно-оцінного змісту слів різних мов [70, с. 58].

Зниження емоційного колориту призводить до спотворення мовних інтенцій, що в художньому творі змінює характеристику персонажа. Однак і в еквівалентному перекладі можуть виникати часткові втрати, які стосуються другорядних, менш суттєвих елементів тексту, але за обов'язкового збереження його головних, істотних елементів, функційних домінант, оскільки в кожній

мові є типи речень, які, варіюючи свої граматичні характеристики та своє лексичне наповнення, набувають комунікативної гнучкості [70, с. 58].

Саме тому у процесі перекладу можуть відбуватися певні перекладацькі перетворення, зумовлені будь-якої причиною (наприклад, пошуком оптимального варіанту перекладу), за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниці оригіналу до одиниці перекладу. Усі перекладацькі прийоми можна поділити на два класи: підстановки і трансформації [70, с. 58].

Під *підстановкою* Л.К. Латишев має на увазі переклад «слово в слово», заснований на максимально можливому семантико-структурному паралелізмі в обох текстах: паралелізм слів, словосполучень, граматичних форм, членів речення, моделей речення тощо [43, с. 91].

З усього різноманіття наявних підстановок зупинимося на найбільш актуальних для нашої роботи і найбільш складних – лексичних підстановках. Л.К. Латишев [42, с. 127].

розрізняє такі їх різновиди:

1) проста лексична підстановка – повний збіг словникового значення в обох текстах: *радість – joy, сум – sorrow*; при цьому лише у вкрай рідкісних випадках обсяг значення іншомовного слова та відповідного йому українського точно покривають одне одного. Зазвичай українське слово виявляється семантично ширшим (колеритнішим або блідішим, експресивнішим або холоднішим, абстрактнішим або конкретнішим) [42, с. 127];

2) проста альтернативна підстановка – співвідношення «один клас явищ в мові оригіналу – декілька класів мови перекладу»: *рука – arm, hand* [42, с. 127];

3) складна підстановка з диференціацією значення – значення однієї одиниці мови оригіналу перетинається зі значенням декількох одиниць мови перекладу, жодна з яких не покриває його повністю. Найчастіше це багатозначне слово, але еквівалент може перебувати і за межами словникової статті: *rank – ряд, звання, високий соціальний стан, рядові люди* [42, с. 127];

4) позиційно зумовлена підстановка – неперетинання значень слів мови перекладу та мови оригіналу, але в складі словосполучень (частіше фразеологічних) вони мають еквівалентне значення: *pea – горошина*, але *as like as two peas – як дві краплі води*;

5) безеквівалентна лексика – лексика, яка не має відповідності в іншій мові: *ряжанка, бублики*. Існує кілька способів її передачі: транслітерація, калькування, описовий переклад, наближений переклад, примітки перекладача [42, с. 127].

На відміну від підстановок *трансформація* – це віддалення певною мірою тексту перекладу від оригіналу. Перекладацькі трансформації мають обмежений характер, тобто можуть обмежуватися жанрово (деякі «компенсувальні» розбіжності, допустимі в художньому перекладі, не припустимі в науково-технічному і так далі) [35, с. 36].

Порівняймо декілька найвідоміших класифікацій перекладацьких трансформацій. Так, згідно з концепцією В.Н. Комісарова [35, с. 36]. трансформації у перекладі зводяться до таких видів:

- 1) лексичні,
- 2) граматичні,
- 3) комплексні [35, с. 36].

Французькі мовознавці Ж. П. Віне та Ж. Дарбельне (J.-P. Vinay, J. Darbelnet) називають сім тактик перекладу, якф корелюють з відповідними трансформаціями [99, с. 55]:

1. Запозичення (loan). Запозичення може бути як повним (передається повна форма оригіналу без змін), наприклад, *c'est la vie*, або його фонетична форма, наприклад: *дежавю*.

2. Калькування (calques) як різновид запозичення, за якого з іншої мови запозичується певна синтагма та буквально перекладаються елементи, які її складають (послівний переклад). Таким чином створюється або калькований

вираз, або кальковані структури, наприклад: *Compliments de la Saison* (букв. «сезонні вітання»); *Science-fiction* (букв. «наука-вимисел»).

3. Буквальний переклад (literal translation) передбачає передачу сенсу тексту оригінала із дотриманням норм мови перекладу, наприклад: *How are you?* – *Як справи?*

4. Транспозиція (transposition) як заміна граматичних категорій, наприклад: *I'm tired of my job.* – *Моя робота мене втомлю,* де відбулася зміна головних членів речення.

5. Модуляція (modulation) як варіювання повідомлення в ракурсі зміни кута зору. До цієї трансформації вдаються, коли буквальний або навіть транспонований переклад призводить у результаті до висловлення граматично правильного, але такого, що суперечить духу мови перекладу, наприклад: *Don't forget about the meeting.* – *Пам'ятай про зустріч,* де заперечення передано ствердженням зі збереженням значення.

6. Відповідність (correspondence), тобто підбір слова/ фрази, наявного в мові перекладу, яке має однакову конотацію з словом/ фразою оригіналом. Більшість подібних відповідників є стійкими і входять до складу ідіоматики і фразеології, включаючи кліше, приказки, ад'єктивні або субстантивні стійкі словосполучення тощо, наприклад: *Tastes differ* – *На колір і смак товариш ну всяк.*

7. Адаптація (adaptation) тексту до лінгвокультури перекладу. *Prom* – *Випускний бал* [99, р. 55].

Отже, для відтворення виявів емотивності текст перекладу повинен відповідати таким вимогам:

- бути еквівалентним вихідному тексту в комунікативно-функційному відношенні;
- бути максимально можливою мірою семантико-структурним аналогом вихідного тексту;

– не містити «компенсувальних» відхилень.

Реалізація емоційної інтенції безпосередньо залежить від обраних автором висловлювання лексичних одиниць, таким чином еквівалентний переклад емоційно-оцінних одиниць безпосередньо пов'язаний з реалізацією прагматичної функції висловлювання в перекладі, що основною функцією категорії емотивності.

Отже, переклад емотивної лексики полягає у максимально повній передачі емоційної інформації засобами мови з метою створення аналогічного прагматичного впливу на адресата, який справляє вихідний текст на читача тексту-оригіналу.

1.5 Науково-популярний текст у системі стилістично-жанрової ієрархії

Науково-популярному тексту (далі – НПТ) притаманні свої особливості виділення мовних форм, їх формування та використання, тобто певні характеристики викладу. Неупередженість, незалежність та індивідуальність – основні параметри НПТ [24, с. 42].

Автор науково-популярного тексту спирається, з одного боку, на наукові досягнення, які він хоче довести до відома їх читачів, а з іншого боку, повинен застосувати художні образи, який перебувають за межами наукового стилю. Завдяки переплетенню наукового й художнього у відображенні наукового факту, тому статус таких текстів у стильовому відношенні визначити важко.

Лінгвісти тлумачать цей статус по-різному. Так, Н. Гвоздьов [20], Д. Е. Розенталь [66], А.І. Чижик-Полейко [80] і М.М. Маєвський [47] відносять науково-популярну літературу до окремого стилю. На противагу їм М. М Глушко [21], Р.О. Будагов [12] вважають її різновидом наукового стилю, М.М. Кожина [34], Є.С. Троянська [75] відзначають науково-популярні тексти

як підстиль науковогостилю, у той час як Н.М. Разінкіна [64–65] подає як міжстильовий жанр.

Причин такого розмаїття думок досить багато. Це і недостатність уваги до різнорідності функційних стилів і брак зіставних досліджень мовної варіативності у функційному аспекті. Зупинимось більш детально на особливостях науково-популярних текстів, які беруть до уваги визначаючи їхній статус.

Так, О.Д. Митрофанова вважає, що у науково-популярному підстилі, на протигагу науковому стилю, є і свій адресат, і набір ознак. Основним завданням науково-популярних творів є не засвоєння наукових даних недосвідченими читачами з певної галузі науки, а лише поверхове ознайомлення з ними, викладене у зрозумілій та дохідливій формі. [50, с. 55]. Комунікативне завдання – представлення діалогу між провідними фахівцями і пересічними читачами, вирішується завдяки структурній та текстовій реорганізації мовних засобів. Викладаючи суть наукових досягнень в науково-популярному творі, автор розглядає їх з усіх боків, пропонуючи важкодоступні відомості читачеві без зайвих заглиблень, у легкій формі [50, с. 55]. Згідно з висновками О.Д. Митрофанової, науково-популярний текст близький до художніх жанрів як за характером, так і за наявністю образності з їхньою емоційністю та різноманітністю мовних засобів. Отже, категоріальні характеристики, притаманні науково-популярному тексту, відрізняються від категоріальних ознак тексту наукового стилю [50, с. 55].

Н.М. Разінкіна відносить науково-популярну літературу до одного з різновидів наукового функційного стилю, який є дуже своєрідним і має багато виняткових особливостей, таких як: спосіб відбору інформації, обмежене вживання наукових термінів, вибір специфічного адресата, манера викладу, його образність засоби, вияви особистих симпатій автора, і його оцінки викладеного матеріалу [64, с. 89]. Цей перелік характеристик науково-

популярних текстів видається достатнім навіть для його виділення в самостійний функційний стиль.

Тим не менш значна кількість лінгвістів, зокрема М.С. Чаковська [79, с. 22], не вважають науково-популярний тексти самостійним функційним стилем, говорячи скоріше про різні шаблі того самого наукового стилю [79, с. 22]. Пропонуючи тлумачити сукупність науково-популярних текстів як підвид наукового стилю і водночас віддаючи належне величезному потоку науково-популярної інформації, переважна більшість лінгвістів [64; с. 89; 79, с. 22] все ж таки надає цій літературі певної вторинності як обмеженої функційно.

Проти визнання вторинності науково-популярного тексту стосовно наукового активно виступає А.І Новіков у своїй книзі «Текст і його смислові домінанти» [56]. На його думку, науковий текст не перетворюється на науково-популярний, а є лише засобом окреслення суті наукового досягнення, яке потім послідовно роз'яснюється в науково-популярній літературі, призначеній зовсім іншому адресату [56, с. 101].

Хоча наразі можна назвати небагато лінгвістів, для яких науково-популярний стиль як головне джерело популяризації наукових досягнень, що поєднує функції впливу і повідомлення, є самостійним стилем, а не підстилем наукового [47]. Проте науково-популярні тексти набувають все більшої самостійності зі своєю специфікою термінології і синтаксису, структури і риторичних засобів.

Так, А. Пікач закликає лінгвістів переглянути свої погляди, вказуючи на зростаючу роль наукових досягнень в повсякденному житті не тільки з пізнавальної, а й з моральної сторони [60, с. 207]. Л. Е. Разгон пропонує виділяти в публікаціях науково-популярну літературу окремим розділом як повноцінний вид наукового джерела, що продукує нові жанри. І, природно, спирається на власну аудиторію, яка незрівнянно більша ніж у будь-якого жанру літератури [63, с. 65–67].

У той же час Л.Е. Разгон акцентує увагу на таких питаннях як розбудова канонів науково-популярних текстів, створення засад аналізу цієї літератури і, нарешті, розвиток самої мови науково-популярних текстів. Спираючись на висловлювання академіка А. Е. Ферсмана, який відзначав важливість наукових знань, доведених до всього суспільства, Л. Е. Разгон відзначає складність цього завдання і ті труднощі, які стоять перед вченим у створенні науково-популярних текстів для популяризації знань [63, с. 65–67].

Розмірковуючи про полярності художності та науки, Д.І. Писарєв писав: «Що ясно для вченого, то може бути абсолютно не ясно для освіченої людини в загальноприйнятому розмовному значенні цього слова» [61, с. 130]. Не втратили свого значення і слова Д.І. Писарєва про те, що «суспільство любить і поважає науку, але цю науку треба популяризувати, і популяризувати з великим умінням» [61, с. 136].

Науково-популярні тексти формують процес пізнання і його діалогічність, картини світу під безпосереднім впливом автора тексту, що як мовна особистість впливає на іншу мовну особистість – читача і бере участь у формуванні цієї особистості, якщо текст написаний зрозумілою для нього мовою [31, с. 70]. У цьому плані В.І. Карасик пов'язує стан наукового знання у суспільстві від частотності появи публікацій науково-популярного характеру з відповідної галузі науки [31, с. 70], які володіють здатністю «передавати нюанси наукової думки, бути хранителем і транслятором наукового знання, а також задовольняти запити соціуму в отриманні інформації в умовах ускладнення та розширення наукової комунікації» [84, с.15].

Саме в науково-популярній літературі автор виявляє своє ставлення до описуваних понять і явищ, спираючись на емоції і на інтелект адресата. Автор завжди розраховує, що його твір дійде до широкого кола читачів, але спрямовує свій твір він все-таки на конкретного читача чи групу читачів, що відображається і в стилі автора, і в підборі матеріалу для викладу. Читач, із

свого боку, лише тоді відгукується на звернення автора, коли відчуває, що з ним розмовляють його мовою.

Як видно з вищевикладеного, позиція сучасних вчених полягає у переважному невизнанні самостійності науково-популярного стилю, відзначаючи водночас його особливу роль у системі функційних стилів. Тому досить обґрунтованою й перспективною виглядає така дефініція науково-популярного стилю: «Науково-популярний стиль – самостійний функційних стиль у системі стилів мови, що має спільну задачу з науковим стилем – донесення наукових знань суспільству, у якому накопичення знань є похідною від частотності появи науково-популярних текстів, та має основну комунікаційну мету – популяризацію наукових знань для широкої аудиторії» [23, с. 107].

Прагнучи бути зрозумілим, орієнтуючись на свого читача, на його рівень інтелекту, автор науково-популярного тексту повинен підбирати мовні засоби та вирази настільки ретельно й вірно, щоб стати співрозмовником читача. У НПТ вдало висловлена думка, оформлена барвисто вишуканими порівняннями й іншими мовними засобами, чинить на читача незабутнє враження. І це звернення до його інтелекту, до почуттів і розуму дозволяє створити текст, у якому відбір лексичних і синтаксичних засобів експресивності грає дуже важливу роль.

Висновки до розділу 1

Критичний огляд літератури з психології, лінгвістики та теорії перекладу щодо понять емоційності та емотивності, а також місця й ролі науково-популярних текстів у системі функційних стилів надав підстави дійти таких висновків:

1. Емоційність та експресивність – це два терміни, які позначають одне явище – людські почуття, але в різних площинах: емоційність – це психологічна

категорія, а емотивність – мовна. Емоційність відображає психічний стан людини, у той час як емотивність – це вербальне вираження емоцій мовця/автора.

2. Емоції як психічні стани і процеси, притаманні людині та вищим тваринам, передбачають відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву тощо. В емоціях виявляється позитивне або негативне ставлення людини до навколишнього світу. Серед великого розмаїття класифікацій емоцій для нашого дослідження було виокремлено емоційно-оцінну класифікацію, яка називає три основні види емоцій: позитивні, негативні та нейтральні.

3. Засоби вираження емотивності, емоційності та експресивності в англійській мові та англomовному тексті можна звести до вербальних та невербальних. Серед вербальних розрізняють субстантивні, дієслівні, ад'єктивні та адвербіальні номінації, які можуть використовуватися самостійно або комбіновано. До невербальних – власне невербальні та паралінгвальні.

4. Для їх перекладу вживаються усі відомі перекладацькі прийоми, серед яких для практичного дослідження було обрано класифікацію за В.Н. Комісаровим, який розрізняє граматичні, лексичні та комплексні трансформації.

5. Науково-популярний текст увібрав усі особливості художньої та наукової літератури: за допомогою художньої мови описуються наукові досягнення таким чином, що звичайний читач-ненауковець в спроможі зрозуміти про що мова.

РОЗДІЛ 2

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ У ТВОРІ Р. ФЕЙНМАНА “SURELY YOU’RE JOKING, MR. FEYNMAN”

2.1 Методика дослідження мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів персонажів у науково-популярному тексті

Розгляд науково-популярної книги Річард Фейнмана варто розпочати із цитати з передмови, написаної А. Гібсом: *“The stories in this book were collected intermittently and informally during seven years of very **enjoyable** drumming with Richard Feynman. I have found each story by itself to be **amusing**, and the collection taken together to be **amazing**: That one person could have so many **wonderfully** crazy things happen to him in one life is sometimes hard to believe. That one person could invent so much innocent mischief in one life is surely an inspiration!”* [SYJMF, p. 3].

Попри той факт, що автор досліджуваного науково-популярного твору Річард Фейнман – це, в першу чергу, науковець з неймовірною кількістю нагород – Премія Ейнштейна (1954), Премія Ернеста Лоуренса (1962), Нобелівська премія Нобелівська премія з фізики (1965), Медаль Ерстеда (1972), Національна наукова медаль США (1979), він є дуже позитивною та емоційною людиною і справжнім майстром передачі людських почуттів. У його книзі “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” присутні майже усі відомі людські почуття та переживання, які пов’язані як із фізичними відчуттями, так і з внутрішніми переживаннями героїв твору. Усі почуття та емоції виражаються різноманітними засобами – від прямого називання почуття до метафоричного переносу, що можна зрозуміти, якщо читач має певний багаж фонових знань!” [67].

Наочним прикладом цього є передмова, з якої ми почали практичну частину цієї наукової розвідки. Передмова містить низку мовних засобів

вираження позитивних емоцій (*enjoyable, amusing, amazing, wonderfully*). Для кращого розуміння їхньої природи було здійснено комплексний аналіз, який охоплює лінгвільні позначення емоцій, почуттів, переживань, відчуттів то описи емоційних станів героїв твору. Аналіз складався з декількох етапів:

- 1) відбір матеріалу;
- 2) систематизація аналізованого матеріалу за ознакою пряме/непряме позначення емоцій та емоційних станів;
- 3) кількісні підрахунки;
- 4) опис одержаних результатів.

Отже, для того, щоб детально проаналізувати мовні засоби вираження й позначення емоцій та емоційних станів героїв твору Річарда Фейнмана, методом суцільної вибірки було виокремлено 238 одиниць, які експліцитно та/або імпліцитно передають людські емоції. За ознакою способу вираження емоцій ці мовні засоби було поділено на засоби прямої (47%) та непрямой (53%) номінації, див. рис. 2.1:

Рис. 2.1 Мовні засоби вираження й позначення емоцій та емоційних станів персонажів твору Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!”

Таке співвідношення в аналізованому творі є досить умовним, оскільки на різних рівнях та сама емоція чи емоційний стан можуть виражатися, позначатися та/або описуватися різними мовними засобами, наприклад:

*“And I remembered the time I had been in Brazil before, and had seen one of these samba bands **how I loved** the music and nearly **went crazy over it** and now **I was in it!**”* [SYJMF, p. 121]

У наведеному прикладу комбінується декілька дієслівних позначень емоцій: *to love* – кохати, за контекстом це вираження вподобання: пряме позначення; *to go crazy* – ідіоматичний вираз у значенні «без тями»: непряме позначення; *I was in it!* – образний вираз, маркований графічно (знак оклику) у значенні «бути в захваті, беручи участь у процесі»: непряме позначення.

За нашими спостереженнями в аналізованому матеріалі простежується частиномовна варіативність засобів позначення й вираження емоцій. Це передовсім стосується ключових для нашого дослідження лексем *emotion*, *sense* та *sensation*. Іменник *emotion* – емоція, що означає “a strong feeling such as love or anger, or strong feelings in general” [88], зустрічається в аналізованому творі в однині та множині в семи контекстах на трьох ділянках тексту, порівняймо:

*“It was great! So I learned to make all these **emotions**: I could cry; I could laugh; all this stuff”* [SYJMF, p. 21].

*“I do this for three or four stanzas, going through all the **emotions** that I heard on Italian radio, and the kids are unraveled, rolling in the aisles, laughing with happiness”* [SYJMF, p. 22].

*“He talked about the structure of the poem and **the emotions** that come with it; he divided everything up into certain kinds of classes”* [SYJMF, p. 35].

*“Jerry would reply that artists don’t need to have a physical subject; there are many **emotions** that can be expressed through art”* [SYJMF, p. 152].

*“I wanted very much to learn to draw, for a reason that I kept to myself: I wanted to convey an **emotion** I have about the beauty of the world. It’s difficult to describe because it’s an **emotion**”* [SYJMF, p. 153].

*“It’s an appreciation of the mathematical beauty of nature, of how she works inside; a realization that the phenomena we see result from the complexity of the inner workings between atoms; a feeling of how dramatic and wonderful it is. It’s a feeling of awe of scientific awe which I felt could be communicated through a drawing to someone who had also had this **emotion**”* [SYJMF, p. 153].

Дві інші споріднені лексеми, яка мають стосунок до людських відчуттів – **sense** та **sensation**, в аналізованому творі зустрічаються кожна у двох варіантах – 1) перша як (а) самостійний іменник або (б) компонент складеного іменника і 2) друга як (а) іменник та (б) похідний прикметник, порівняймо:

1а) **a sense** – *почуття*, позначене іменником, “an ability to understand, recognize, value, or react to something, especially any of the five physical abilities to see, hear, smell, taste, and feel” [88]. Важливо зазначити, що ця лексема має широке значення і вживається не лише на позначення почуттів. Проте для аналізу було відібрано ті контексти, де йдеться лише про почуття, відчуття чи їх відсутність, наприклад:

*“So I have developed a very powerful **sense of social irresponsibility** as a result of von Neumann’s advice”* [SYJMF, p.75].

*“It turned out the Master of the Polytechnic School was not as formal as he was making himself out to be, and had a great **sense of humor**”* [SYJMF, p. 190].

*“He and his wife were doing some research into **sense deprivation**, and had built some tanks”* [SYJMF, p.195].

1б) **sense-deprivation** – *позбавлений відчуття*, атрибутивно вжитий іменник, що разом з іменником **tank** формує терміносполучення «камера сенсорної депривації», тобто місце, у якому відсутні будь-які зовнішні подразники, наприклад:

*“But it seemed to me that just lying around in a **sense-deprivation tank** had no physiological danger, so I was very anxious to try it”* [SYJMF, p. 195].

*“A **sense-deprivation** tank is like a big bathtub, but with a cover that comes down. It’s completely dark inside, and because the cover is thick, there’s no sound” [SYJMF, p.195].*

*“I realized that other people had found the **sense-deprivation** tank somewhat frightening, but to me it was a pretty interesting invention” [SYJMF, p. 196].*

2а) **a sensation** – відчуття, іменник, “an ability to understand, recognize, value, or react to something, especially any of the five physical abilities to see, hear, smell, taste, and feel” [88], наприклад:

*“There wasn’t supposed to be any light, any sound, any temperature **sensation**, no nothing!” [SYJMF, p. 196].*

2б) **sensational** – чуттєвий, прикметник, “very good, exciting, or unusual” [88]:

*“One job was really **sensational**. I was working at the time for a printer, and a man who knew that printer knew I was trying to get jobs fixing radios, so he sent a fellow around to the print shop to pick me up” [SYJMF, p.7].*

*“There was a chocolate pudding, a piece of cake, some peach slices, some rice pudding, some jello there was everything! So I sat there and ate the six desserts it was **sensational!**” [SYJMF, p.12].*

Отже, як бачимо, одна лексема може актуалізуватися різними частинами мови та передавати людські почуття або відчуття. Розглянемо кожен з типів мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів детальніше.

2.2 Мовні засоби прямого позначення й вираження емоцій та емоційних станів у науково-популярному тексті Р. Фейнмана

Як зазначалося раніше, до мовних засобів прямої номінації належать усі лексичні одиниці, які безпосередньо називають емоцію. За частиномовною ознакою до таких одиниць відносимо іменники, прикметники, дієслова та прислівники. За нашими спостереженнями більшість, а саме 59% прикметників

та прислівників виступають як додаткові елементи, які описують людські емоції, оскільки без іменника або дієслова, прикметник або прислівник не може самостійно дати повне уявлення про почуття. Наприклад:

*“When it was time to get up and go off the stage, I started to walk straight to my seat. But then **an annoying feeling** came over me: I felt so uncomfortable that I couldn’t continue. I walked all the way around the hall”* [SYJMF, p. 37].

Якщо взяти до уваги лише іменник *feeling*, без контексту не зрозуміло, яке саме почуття переживає герой твору, у той час як прикметник *annoying* виступає поясненням того, що це щось неприємне (*драматичне відчуття*), тобто негативна емоція. У цьому разі обидва елементи важливі, як іменник, так і його означення.

Отже, три з чотирьох засобів прямої номінації присутні майже в однаковій кількості, а саме: дієслово – 31%, прислівник 30%; прикметник – 29% та іменник – 10% (див. рис. 2.2). Розглянемо кожний з цих засобів детальніше.

Рис. 2.2 Мовні засоби прямої номінації емоцій та емоційних станів персонажів у творі Річарда Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!”

2.2.1 Дієслівні мовні засоби. До таких мовних засобів належать лексичні одиниці, які передають емоції за допомогою дієслів. У першу чергу, це дієслово широкої семантики *to feel* (сприймати органами чуття), наприклад:

“I wasn’t delighted, but I didn’t feel terribly upset, perhaps because I had known for seven years that something like this was going to happen” [SYJMF, p.73].

Дієслово *“feel”* у цьому та інших фрагментах грає другорядну роль, оскільки саме по собі воно не виражає конкретну емоцію/почуття. Звернімося до тлумачного словника: *to feel* – “to experience something physical or emotional” [88], тобто переживати щось фізичне чи емоційне. Тому для вираження конкретної емоції або почуття шляхом вживання дієслова *“to feel”* слід аналізувати елементи, які пов’язані із цим дієсловом або дивитися на ширший контекст. Так, у наведеному прикладі після цього дієслова одразу йдуть два вагомні елементи – прислівник *terribly* та прикметник *upset*, де прислівник виступає підсилювачем, а прикметник – називає саму емоцію. У нашому випадку – це негативна емоція «засмучення»: “to make someone worried, unhappy, or angry” [88]. Прислівник *terribly* тлумачиться як “very badly” [88], тобто навіть у словниковій дефініції цей прислівник має негативну конотацію «жахливо, страшенно, страшно».

Отже, у наведеному прикладі негативна емоція «смуток» позначається за допомогою комбінації мовних засобів – дієслово + прислівник (підсилювач) + прикметник.

За схожою схемою V + Adv + Adj побудований і наступний приклад:

“You can usually tell somebody’s dancing with you and they feel pretty good about it” [SYJMF, p. 98].

Тут вираз *“feel pretty good”* передає позитивну емоцію «почувати себе досить добре», де застосовано підсилювач *“pretty”* у значенні «достатньо». Найголовніший елемент у цьому виразі – прикметник *“good”*, що у тлумачному словнику трактується як “very satisfactory, enjoyable, pleasant, or interesting” [88].

Полярно змінювати узуальну конотацію може негачія, тобто заперечення, наприклад:

*“I ended up with two girls over at my house and one of them told me that I really **shouldn’t feel uncomfortable** about being a freshman; there were plenty of guys my age who were starting out in college, and it was really all right” [SYJMF, p. 99].*

Якщо вилучити заперечення “**shouldn’t**”, словосполучення “**feel uncomfortable**” означатиме «відчувати себе незручно», тобто передаватиме негативну емоцію: **uncomfortable** – “not feeling comfortable and pleasant, or not making you feel comfortable and pleasant” [88]. Але заперечення повністю змінює полярність оцінки з негативної на позитивну:

shouldn’t feel uncomfortable = відчувати себе комфортно

Дієслово “*to feel*” може виражати певне почуття виключно контекстуально. Наприклад:

*“They told me that was not possible; they would get me a “proper” date. They **made me feel** as though I had strayed, that I was amiss. They decided to take over the situation. They went to the restaurant, found the waitress, talked her out of it, and got me another” [SYJMF, p. 15].*

У наведеному прикладі саме дієслово “**feel**” у пасивній конструкції без контексту не робить зрозумілим, що саме відчував Р. Фейнман. Виявляється він відчував себе ніяково, дискомфортно через те, що обрав невірну пару на танці. Тобто, у цьому виразі дієслово “*to feel*” виступає посередником між першою та другою частинами речення, у якій насправді роз’яснюються емоції.

У наступному фрагменті ізольовано вираз “**I didn’t feel like**” також не виражає жодної конкретної емоції, і лише на основі контекстуального аналізу вдається встановити, що доктор Фейнман просто втратив інтерес до свого експерименту, а тому вираз передає нейтральну емоцію байдужості:

*“I kept trying to think of ways to make a phage mutate more often and how to detect mutations more quickly, but before I could come up with a good technique the summer was over, and **I didn’t feel like** continuing on that problem” [SYJMF, p. 40].*

Розглянемо інші дієслова, що позначають відчуття та емоції. Перш за все, це лейтмотивне дієслово усього твору *“to like”*. Доктор Р. Фейнман – людина, яка живе лише відчуттями, і завдяки своїй природній цікавості він зробив багато наукових відкриттів. З самого дитинства він постійно вживає дієслово *“to like”*, тому що саме вподобання чогось або когось керувало його діями, наприклад:

*“I said that I **liked** desserts, so if there was a dessert left over from supper, I’d like that” [SYJMF, p. 12].*

Тут йдеться про дегустативні переваги доктора, який був ласуном, а отже обожнював солодощі. Тобто дієслово *“to like”* – *“to enjoy or approve of something or someone” [88]* – виражає лише позитивну емоцію.

Загалом у книзі йдеться не лише про вподобання самого автора, наприклад:

*“At that time my sister Joan, who was nine years younger than I was, must have been about two or three, and there was a guy on the radio called Uncle Don that she **liked** to listen to” [SYJMF, p.7].*

Тут вже йдеться про музичні смаки його молодшої сестри Джоан, полюбляла слухати по радіо популярного співака.

Як і з попереднім дієсловом, будь-яке заперечення, що додається до дієслова *“to like”*, повністю змінює полярність оцінки, наприклад:

*“While I was doing all this trigonometry, I **didn’t like** the symbols for sine, cosine, tangent, and so on. ...**I didn’t like** $f(x)$ that looked to me like f times x . I also **didn’t like** dy/dx you have a tendency to cancel the d ’s so I made a different sign, something like an $\&$ sign” [SYJMF, p. 10].*

А. Розглянемо дієслова, які виражають лише позитивну оцінку.

Р. Фейнман був справжнім фанатом фізики, проте це не заважало йому знайомитися з іншими науками. Але після кожного такого «відступу», він обов'язково повертався до фізики, про що і йдеться наступному прикладі:

*“I learned a lot of things in biology, and I gained a lot of experience. I got better at pronouncing the words, knowing what not to include in a paper or a seminar, and detecting a weak technique in an experiment. But I **love** physics, and I **love** to go back to it”* [SYJMF, p. 42].

Дієслово *to love* – *кохати, дуже сильно любити* – одне з найсильніших емоційних дієслів, оскільки почуття кохання або надзвичайної прихильності завжди виходить на перший план, передаючи саме позитивну емоцію: “to like another adult very much and be romantically and sexually attracted to them, or to have strong feelings of liking a friend or person in your family” [88]. Порівняймо:

*“I **LOVED** the ROLLing SOUNds going over me, as if I was in the ocean, and the waves weren't very high”* [SYJMF, p. 21].

*“When I was an undergraduate at MIT I **loved** it”* [SYJMF, p. 31].

Поруч із дієсловами “to like” та “to love”, автор книги вживає також дієслово з узуальною позитивною конотацією “to enjoy”, наприклад:

*“I **enjoyed** radios. I started with a crystal set that I bought at the store, and I used to listen to it at night in bed while I was going to sleep, through a pair of earphones. When my mother and father went out until late at night, they would come into my room and take the earphones off and worry about what was going into my head while I was asleep”* [SYJMF, p. 5].

Наведений епізод описує несамовиту любов героя до радіо в дитинстві, коли він справді насолоджувався його прослуховуванням. Тут дієслово *to enjoy* (насолоджуватися) означає “to get pleasure from something” [88],

*“Bill Shockley, who knew me from the lab at MIT, would show me around each time, and I **enjoyed** those visits **terrifically**, but I never got a job there” [SYJMF, p. 27].*

Окрім самого дієслова у реченні вжито підсилювач у вигляді прислівника **terrifically** – “in an extremely good way” [88], тобто «дуже сильно насолоджуватися».

*“I also **enjoyed** watching bugs. I had an insect book when I was about thirteen. It said that dragonflies are not harmful; they don't sting” [SYJMF, p. 50].*

Наступне дієслово с позитивною конотацією **to admire** (захоплюватися) в англomовному словнику описано як “to find someone or something attractive and pleasant to look at” [88], порівняймо:

*“I really **admired** the Watusi drummers very, very much, and I used to try to imitate them not very accurately, but just to sound something like them and I developed a larger number of rhythms as a result of that” [SYJMF, p. 189].*

*““Are you sure you don't mean pink?” “No,” he said, “you'll get yellow” and I believed that he got yellow, because he was a professional painter, and I always **admired** guys like that. But I still wondered how he did it” [SYJMF, p. 45].*

*“I pushed open the doors and **admired** the lovely garden, and sat down at the table to do a little work” [SYJMF, p. 141].*

Б. Окрім позитивних емоцій, дієсловами у розглянутому творі позначено також і негативні емоції, хоча кількість таких дієслів набагато менша (10%). Так, наприклад, дієслово **to hate** (ненавидіти) – “to find someone or something attractive and pleasant to look at” [88], вжито лише один раз, наприклад:

““It's OK,” I said. “I've only signed twelve times, and I gave the talk. I don't need the money.”

*“But I **hate** to do this to you.” “It's all right. We made a deal; don't worry.”” [SYJMF, p. 151].*

Дієслово *to argue* – “to speak angrily to someone, telling that person that you disagree with them” [88] вжито лише у трьох контекстах, наприклад:

*“I liked her for a while, but we used **to argue** a bit; finally we decided it was hopeless, and we separated. But after a year of taking out these air hostesses and not really getting anywhere, I was frustrated. So when I was telling this girl all these things, I thought Mary Lou really was quite wonderful, and we shouldn’t have had all those arguments.”* [SYJMF, p. 119].

Так, через постійні сутички, Р. Фейнманові довелося розлучитися із Мері Лу, яку він обожнював, але їхні запальні характери не давали їм можливості жити мирно.

У наведеному нижче прикладі дієслово *argue* втрачає свою негативну конотацію, оскільки йдеться не про завершену дію, а про її уникнення:

*“The man is a painter; he’s been a painter all his life, and he says he gets yellow. So why **argue** with him?”* [SYJMF, p. 45].

*“Well, he comes in to this little squirt in an office and starts to **argue**, explaining his idea. I say, “No, no, you’re crazy. It’ll go like this?”* [SYJMF, p. 61].

Таким чином, дієслова, як мовний засіб прямої номінації та/чи вираження емоцій у творі Р. Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!”, виявився найпродуктивнішим серед усіх аналізованих емотивних засобів – 31%. Серед таких дієслів зустрічаються як і ті, що безпосередньо називають емоцію/почуття, так і дієслова із широкою семантикою у складі виразів, побудованих за схемою *V+Adj/Adv*, де вони називають ту чи іншу емоцію (*to feel good*).

2.2.2 Адвербіальні мовні засоби. Прислівники, які передають чи позначають емоції в аналізованому творі, вживаються майже з такою ж частотою (30%) як і дієслова та прикметники, оскільки виступають

додатковими елементами у вираженні емоції. Ще у передмові Річард Фейнман каже:

*“That one person could have so many **wonderfully** crazy things happen to him in one life is sometimes hard to believe. That one person could invent so much innocent mischief in one life is surely an inspiration!”* [SYJMF, p. 3].

Прислівник **wonderfully** означає “extremely, or extremely well” [88], тобто «чудово», що виражає позитивну оцінку. Проте виявилось, що це був єдиний контекст, де його було вжито.

А. Цікаво, що більшість прислівників (20%) мають саме позитивну семантику чи конотацію, наприклад, прислівник **happily**, що означає “in a happy way” [88], тобто «щасливо»:

*“As latecomers took their seats, he picked up the chalk and began spinning it rapidly through his fingers in a manner of a professional gambler playing with a poker chip, still smiling **happily** as if at some secret joke”* [SYJMF, p. 3].

*“And way up on the other side of a long area of grass, there’s an Italian gardener putting in some plants. He stops, waves, and shouts **happily**, “REzza ma Lla!””* [SYJMF, p. 21].

*“The lieutenant couldn’t get any information from anybody, and we went **happily** along, working on this mechanical computer, without any interference”* [SYJMF, p. 55].

До слів з позитивною семантикою належить і прислівник **pleasantly** (приємно), який означає “in a way that is enjoyable, attractive, friendly, or easy to like” [88], тобто виражає позитивну емоцію. Проте і він зустрічається лише двічі на сторінках твору, порівняймо:

*“As I was writing these equations all over the blackboard ahead of time, Einstein came in and said **pleasantly**, “Hello, I’m coming to your seminar. But first, where is the tea?””* [SYJMF, p. 43].

“Later that evening I’m sitting at the bar, Ann is dancing with the lieutenant, and when the lieutenant’s back is toward me and she’s facing me, she smiles very pleasantly to me” [SYJMF, p. 110].

Б. Окрім прислівників з позитивною семантикою в аналізованому тексті зафіксовано також і абверби з негативним значенням, наприклад:

“Oh, no, you’re not,” I replied coolly. “You might be a lawyer during the day, but you know what you are right now? You’re just a barfly in a small bar in Vegas” [SYJMF, p. 134].

У цьому прикладі прислівник *coolly*, що означає “in an unfriendly way” [88], тобто «неприятно», очевидно виражає негативну емоцію.

Прислівник *reluctantly* (неохоче), що вжито лише один раз, означає “in a way that shows that you are **not willing** to do something and are therefore slow to do it” [88], підсилюючи негативний компонент “not willing”, наприклад:

“They said I’d get a reputation right off by doing something silly, so I was trying to be a little dignified. I reluctantly gave up the idea of sleeping in the pile of leaves” [SYJMF, p. 97].

Тут йдеться про те, що професор Р. Фейнман не хотів змінювати своє місце ночівлі, оскільки був дуже втомлений, але правила суспільного життя змусили шукати інше місце для сну, що ніяк не могло його тішити, а навпаки – засмучувало.

В. Поряд з прямими прислівниковими номінаціями, тобто тими, які виражають чи позначають конкретну емоцію, у творі частіше (18%) зустрічаються прислівники-підсилювачі, які змінюють свою оцінність залежно від контексту та ядерних елементів виразу. Так, наприклад, прислівник *really* виражає нейтральне значення – “in fact” [88], тобто «дійсно». У поєднанні з іншими членами речення (зазвичай означеннями чи дієприкметниками) цей прислівник лише підсилює значення останнього, наприклад:

*“I was so bedraggled and dirty from struggling so hard to escape and from lack of sleep that they were **really horrified** to discover what their son looked like at MIT!”* [SYJMF, p. 16].

Тут ядерним елементом виступає саме дієприкметник **“horrified”**, що означає “very shocked” [88], тобто «нажаханий», як позначник негативної емоції чи емоційного стану. Тому прислівник **really** саме наголошує на негативній емоції – **дуже налякані** батьки.

Схожу ситуацію бачимо у наступному прикладі:

*“Well, it’s absolutely true. His face turned a gray, yellow green. It was **really frightening** to see”* [SYJMF, p. 85].

Тут у виділеному словосполученні головним емоційнотвірним елементом виступає прикметник **frightening**, що тлумачиться як “making you feel fear” [88], тобто «той, що лякає». Тому прислівник **really** підкреслює, що герой твору був «дійсно наляканий».

Розглянемо використання прислівника «**really**», який окремо не виражає емоцію, але у поєднанні з іншими елементами виступає підсилювачем:

*“What is **not really appreciated** by most people is that they’re perpetually locking themselves in with locks everywhere, and it’s not very hard to pick them”* [SYJMF, p. 78].

Ядерним елементом у цьому висловленні виступає дієслово **to appreciate** – “to recognize how good someone or something is and to value him, her, or it” [88], тобто «цінувати», що позначає позитивну емоцію. Але в контексті додане заперечення змінює позитивну конотацію на негативну:

not really appreciated – **не дуже цінується**

Прислівник **terribly** у неформальному мовленні має значення «дуже, сильно» – “very” [88], що може підсилювати позначення будь-якої емоції, наприклад:

*“So here was this aphid and sure enough, an ant came along, and patted it with its feet all around the aphid, pat, pat, pat, pat, pat. This was **terribly exciting!**”* [SYJMF, p. 51].

Так, за допомогою прикметника **exciting**, який означає “making you feel excited” [88], позитивна емоція «захоплюючий» підсилюється у значенні «дуже захоплюючий».

Отже, за нашими спостереженнями, більшість прислівників, які прямо називають чи виражають емоцію, у творі зазвичай присутні в маленькій кількості.

Таким чином, прислівники як мовний засіб прямої номінації емоцій у досліджуваному науково-популярному творі переважно виконують емпатичну функцію, тобто підкреслюють значення головних елементів речення і словосполучення – іменника, дієслова, прикметника. Самостійно адверби рідко передають уявлення про емоції у повному обсязі, а лише показують їхній відтінок.

2.2.3 Ад’єктивні мовні засоби. Прикметники, які передають емоції, в аналізованому матеріалі складають 29%, серед яких позитивні переважають (19%), в той час як негативні престалвляють лише 10%.

Почнемо аналіз з розгляду *найпозитивнішого* прикметника – **happy** (*щасливий*), тобто “feeling, showing, or causing pleasure or satisfaction” [88], наприклад:

*“Everyone was so **happy** and relaxed with each other, making jokes and smiling all the time; they didn’t seem to have any real difficulty of any kind communicating with each other”* [SYJMF, p. 17].

Цікаво, що цей прикметник виявився у розглянутому тексті достатньо продуктивним у словотворі, наприклад:

“We were a little bit scared, because we were young, and we didn’t say much except for one guy, whose name was Maurice Meyer: you couldn’t stop him from

*joking around, making dumb puns, and having this **happy-go-lucky** attitude of "Ha, ha, there's nothing to worry about. Isn't this fun!"* [SYJMF, p. 15].

Як бачимо, тут він вживається як частина складеного прикметника **happy-go-lucky**, що означає: "A happy-go-lucky person does not plan much and accepts what happens without becoming worried" [88], тобто «безтурботний».

В інших контекстах із додаванням префіксу "**un-**" прикметник **happy** передає прямо протилежне значення, а саме, **unhappy** – "sad or not satisfied" [88], тобто «нещасливий», наприклад:

*"One time I came home from college for a vacation, and my sister was sort of **unhappy**, almost crying: her Girl Scouts were having a father-daughter banquet, but our father was out on the road, selling uniforms"* [SYJMF, p. 22].

Таким чином позитивний за семантикою прикметник отримує антонімічну пару, **happy** – **unhappy**, наприклад:

*"It's a funny thing which must make artists, generally, **unhappy** how much improved a drawing gets when you put a frame around it"* [SYJMF, p. 158].

*"I'm a bit **unhappy** when I read about the stars' temperatures, but I'm not very **unhappy** because it's more or less right. It's just an example of error"* [SYJMF, p. 172].

Позитивним за своєю семантикою є також прикметник **funny** (кумедний) – "humorous; causing laughter" [88], наприклад:

*"On the way out I said to my waitress, "Be careful, Sue. There's something **funny** about the glasses you gave me they're filled in on the top, and there's a hole on the bottom!""* [SYJMF, p. 19].

Подібно до попереднього прикметника, **funny** також виявився досить продуктивним у творенні складених прикметників, наприклад, **funny-looking** («смішний на вигляд»), і вживанням у заперечній формі – **not funny** («не смішно»), наприклад:

*"One time, in mechanical drawing class, some joker picked up a French curve (a piece of plastic for drawing-smooth curves a curly, **funny**-looking thing) and said, "I wonder if the curves on this thing have some special formula?" [SYJMF, p. 18].*

*"She said, "It's **not funny!** How would you like it if someone did that to you what would you do?" [SYJMF, p. 19].*

Слід також зазначити, що в англійській мові прикметники мають ступінь порівняння, який також підсилює емоційне напруження, наприклад.

*"They worked very hard to get us intellectual characters to socialize and be **more relaxed**, and vice versa" [SYJMF, p. 14].*

Тут прикметник *relaxed* у вищому ступені порівняння, маркований часткою *more*, означає "feeling happy and comfortable because nothing is worrying you" [88], тобто «більш розслаблений».

Інший приклад застосування ступеню порівня як вираження емоції – «*more important*»:

*"I had to do this calculating; I was making a big discovery and was terribly excited, and somehow, it was **more important** to me than this lady at least at that moment" [SYJMF, p. 148].*

У наведеному прикладі йдеться про пріоритети автора тоді, коли він здійснив винахід. У той самий момент емоційно для нього не було нічого важливішого за його винахід, навіть жінка, що була поряд. Саме це і підкреслює вищий ступень порівняння прикметника *important*.

Інколи прикметник у найвищому ступені порівняння безпосередньо вживається для вираження емоцій, наприклад:

*"Slater said, "Why do you think you should go to graduate school at MIT?" "Because MIT is **the best** school for science in the country" [SYJMF, p. 31].*

Для Р. Фейнмана на момент мовлення МТІ був найкращим місцем для навчання у світі, тому він і вживає прикметник "good" у найвищому ступені, аби підкреслити своє позитивне ставлення до цього славетного університету.

Прикметник «**big**» в найвищому ступені порівняння може виражати позитиву емоцію:

*“When I came out of the hypnosis and looked at the back of my hand, I got **the biggest** surprise: There was a burn on the back of my hand. Soon a blister grew, and it never hurt at all, even when it broke”* [SYJMF, p. 37].

Тут прикметник “*big*”, який не виражає ніякої оцінки у своєму вихідному значенні (найбільший), поруч із іменником *surprise* отримує нове значення – «найбільший сюрприз», тобто позитивне емоційне переживання.

Отже, прикметники виступають, поряд з дієсловами і прислівниками, мовними засобами прямої номінації емоцій у творі “*Surely You’re Joking, Mr. Feynman!*” Р. Фейнмана. Вони виражають три типи емоцій: позитивні, негативні та нейтральні. Деякі з аналізованих прикметників формують антонімічні пари. Значення емотивних прикметників можуть підсилювати ступені порівняння.

2.2.4 Субстантивні мовні засоби. Іменники, які передають емоції в аналізованому науково-популярному творі, за кількісним показником посідають останнє місце серед мовних засобів їх прямої номінації (10%).

Базовим тут є іменник широкої семантики *sense* (відчуття) “an ability to understand, recognize, value, or react to something, especially any of the five physical abilities to see, hear, smell, taste, and feel” [88], наприклад:

*“And while you don’t get **a good sense** of proportion there, you do get an **excellent sense** of being with it and in it, and having motivation and desire to keep on that you’re specially chosen, and lucky to be there”* [SYJMF, p. 34].

Хоча цей іменник виражає загальне поняття відчуття, але в поєднанні із іншим іменником він зазвичай називає емоцію/почуття, наприклад:

*““Hello, Dick!” It was Ukonu! It turned out the Master of the Polytechnic School was not as formal as he was making himself out to be, and had a great **sense of humor**”* [SYJMF, p. 190].

У наведеному прикладі словосполучення *sense of humor* означає *почуття гумору*, де іменник *humor* (*гумор*) – “the ability to find things funny, the way in which people see that some things are funny, or the quality of being funny” [88] – виступає головним елементом.

Також іменники, які називають емоцію/почуття, можуть вживатися й окремо, без іменника *sense*. Так, наприклад, іменник *panic* (паніка) – “a sudden strong feeling of fear that prevents reasonable thought and action” [88] – вживається як у сполученні з іменником *sense*, так і окремо, передаючи негативне значення:

“In a moment of panic the Minister and his friends got this crazy idea to replace Gina Lollobrigida with the professor of physics!” [SYJMF, p. 184].

Іншим іменником широкої семантики, який називає саме поняття *почуття*, є слово *feeling*: “the fact of feeling something physical” [88], наприклад:

“It’s an appreciation of the mathematical beauty of nature, of how she works inside; a realization that the phenomena we see result from the complexity of the inner workings between atoms; a feeling of how dramatic and wonderful it is” [SYJMF, p. 153].

Цікаво, як в одній фразі у наведеному прикладі поєднано одразу дві полярні оцінки:

– *dramatic* – “very sudden or noticeable, or full of action and excitement” [88], негативне значення;

– *wonderful* – “extremely good” [88], позитивне значення.

В аналізованому матеріалі розмежовано дві групи іменників, що позначають емоції чи емоційні стани:

- 1) непохідні – мають тільки корінь;
- 2) похідні – утворені за допомогою префіксів та суфіксів без зміни значення, але зі зміною частиномовної належності.

Розглянемо декілька прикладів вживання кожного з цих типів іменників.

Непохідні іменники. До числа непохідних іменників належить іменник *joy* – “great happiness” [88], тобто «радість», наприклад:

“It was no secret joke that brought the smile and the sparkle in his eye, it was physics. The joy of physics! The joy was contagious” [SYJMF, p. 3].

Насправді, саме цей іменник по суті передає увесь внутрішній світ фізика Річарда Фейнмана, він справді жив і насолоджувався наукою, був від неї у захваті.

Інший непохідний іменник, який називає емоцію та відповідний емоційний стан – це *fun*: “pleasure, enjoyment, or entertainment” [88], тобто «потіха, забава», наприклад:

“Well, this really bothered me, so I decided to trap the students in a logical discussion. I had been brought up in a Jewish home, so I knew the kind of nitpicking logic to use, and I thought, “Here’s fun!”” [SYJMF, p. 168].

“While I had a lot of fun, I did still have this psychological difficulty all the way through” [SYJMF, p. 181].

Для Р. Фейнмана більша частина його життя було «розвагою», і щойно це відчуття втрачалось, він припиняв займатися тією справою, як от написанням картин. Поки Річард навчався малювати, це було для нього розвагою, але отримавши успіх, він втратив інтерес до цього процесу, тобто отримав необхідні знання, випрацював необхідні навички і втратив інтерес до цієї справи.

Похідні іменники. До цього класу належать усі іменники, які мають у своїй будові додаткові елементи окрім основи. Розглянемо їх деатльніше.

Похідні іменники, створені із додаванням суфікса – *(ac)tion*, як правило, містять конкретну емоційну оцінку. До таких іменників належить іменник *“frustration”*, наприклад:

“There may be no way to construct such a series of delightful stories about himself and his work: the challenge and frustration, the excitement that caps insight,

the deep pleasure of scientific understanding that has been the wellspring of happiness in his life” [SYJMF, p. 3].

З морфологічного боку іменник *frustration* має структуру *frustrat + -ation*, тобто, до кореню “frustrat” додано запозичений іменниковий суфікс “-ation”, що утворює іменник у значенні “the feeling of being annoyed or less confident because you cannot achieve what you want, or something that makes you feel like this” [88], тобто «розчарування», де виражено негативну емоцію.

Але поряд з іменниками з конкретно емоційною оцінкою зустрічаються також іменники зі змінною оцінністю, тобто оцінка емоції (позитивна або негативна) впливає з контексту. До таких іменників можна віднести іменник “*trepidation*” (*trepid +ation*) – “fear or worry about what is going to happen” [88], тобто «трепет, тривога» як емоція, що змінює амплітуду емоційності залежності контексту, оскільки цей емоційний стан може бути як позитивним, так і негативним, наприклад:

*“I ate it, with some **trepidation**, because I wanted to be as much in Japan as possible*” [SYJMF, p. 142].

Похідні іменники, створені із додаванням суфікса *-ent*, включають як одні із найпоширеніших в аналізованому творі іменник “*excitement*” (*excite + -ment*) – “to make someone have strong feelings of happiness and enthusiasm” [88], тобто «збудження, азарт», що належить до позитивних емоцій. В аналізованому матеріалі зафіксовано 12 прикладів вжитку цього іменника:

*“You can’t think in the **excitement**”* [SYJMF, p. 149].

У наведеному реченні описується момент, коли вчений був дуже близько до розв’язання однієї із найскладніших фізичних проблем і його переповнювало приємне збудження.

*“This was a **terrific excitement** to me, that I also could tell the difference between a beautiful work of art and one that’s not, without being able to define it”* [SYJMF, p. 156].

Тут відчуття збудження підсилюється прислівником “*terrific*”, оскільки Річард Фейнман розкрив у собі ще один талант – розуміти мистецтво та розрізняти «гарні роботи» від «поганих робіт».

До похідних іменників, створених за додавання суфікса *-ness*, належить низка іменників. Почнемо розгляд з іменника “*happiness*” (*happ + ness*) – “the feeling of being happy” [88], тобто «щастя», який однозначно передає позитивну емоцію, наприклад:

“There may be no way to construct such a series of delightful stories about himself and his work: the challenge and frustration, the excitement that caps insight, the deep pleasure of scientific understanding that has been the wellspring of happiness in his life” [SYJMF, p. 3].

У наведеному прикладі йдеться про життєвий шлях Р. Фейнмана, переповнений цікавістю та захватом, що укупі створювало для нього як видатного науковця, і як людини відчуття щастя.

Іменники у складі виразів з непрямыми номінаціями. Інколи іменники як прямі номінації емоцій виступають частиною виразу, який належить до непрямих позначень емоцій чи емоційних станів. Як от у наступному прикладі, коли невербальне вираження емоції позначається поряд із її прямим найменуванням, наприклад:

“The speaker’s eyes were beaming with happiness” [SYJMF, p. 35].

У цьому речення позитивні емоції передаються шляхом позначення невербальних реакцій (“*speaker’s eyes were beaming with happiness*” – «очі блищали від щастя»), тобто за допомогою опису виразу очей. Оскільки ця емоція виражається в міміці, її позначення належить до невербальних маркерів, що вжито поряд з одночасно задіяним іменником, який сам по собі позначає позитивну емоцію (щастя).

Амбівалентні позначення емоцій. До неоднозначного за характером емотивності належить іменник “*mischievousness*” (*mischievous* + *-ness*) – “the quality of behaving badly, but not in a way that is intended to cause serious harm or damage” [88], тобто «пустотливість». Саме це поняття залежно від контексту може набувати як позитивної, так і негативної оцінки. Причому подібне спостерігається і в українській мові бачимо, де він тлумачиться як «який любить пустувати, схильний до пустощів; грайливий» [СУМ], наприклад:

*“I hope these won’t be the only memoirs of Richard Feynman. Certainly the reminiscences here give a true picture of much of his character: his almost compulsive need to solve puzzles, his provocative **mischievousness**, his indignant impatience with pretension and hypocrisy, and his talent for one-upping anybody who tries to one-up him!”* [SYJMF, p. 3].

Таким чином, мовні засоби прямої субстантивної номінації людських емоцій та почуттів є найменш частотними в аналізованому творі, що складає лише 10% аналізованого матеріалу. За будовою ці іменники можуть бути непохідними, які у своєму складі містять лише корінь, та похідними, що формуються за допомогою суфіксів *-ness, -(act)ion, -ment*.

2.3 Мовні засоби позначення й вираження емоцій та емоційних станів у науково-популярному тексті Р. Фейнмана

До мовних засобів непрямой номінації чи вираження людських емоцій та почуттів відносимо невербальні та образні засоби. До невербальних мовних засобів належить зображення емоцій/почуттів за допомогою міміки, жестів, звуків із виокремленням аудіо-візуальності. До образних засобів відносимо ті, які передають ту чи іншу емоцію за допомогою стилістичних фігур та тропів (див. рис. 2.3):

Рис. 2.3 Мовні засоби непрямого позначення й вираження емоцій та емоційних станів у науково-популярному творі Р. Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!”

Як бачимо, серед мовних засобів прямої передачі емоцій переважають невербальні (63%) і лише третина позначень емоційф та емоційних станів виражена стилістичними фігурами і тропами (37%). Розглянемо кожний тип цих засобів детальніше.

2.3.1 Невербальні засоби. Твір Р. Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” – це детальний екскурс у життя цікавого, талановитого та допитливого професора, який у деталях передає найяскравіші моменти власного життя, що перетворили його на відомого фізика. У його біографічній розповіді задіяно багато позначень мімичного вираження емоцій, кінесичних дій, жестикуляції тощо, що може супроводжуватися емотивно забарвленою фонографемікою, наприклад:

“I jump up from the stool and say, “Then I understand VVVVERYTHING!”” [SYJMF, p. 147].

Якщо взяти фразове дієслово “*jump up*” поза контекстом, воноозначатиме лише «підскакувати» – “to push yourself suddenly off the ground and into the air using your legs” [88]. Без контексту незрозуміло, яку саме емоцію означає дія «підскакувати». Виявляється, у момент, коли фізика осягнула розв’язка не вирішеної на той час наукової проблеми, він підскочив від радощів, оскільки нарешті він її розв’язав. Тобто, тут дія «підскочити» виражає позитивну емоцію.

До мімічних засобів, які передають переживання певної емоції, в першу чергу, належить вираз обличчя. З їх допомогою можна відтворити більшість відомих людських відчуттів і почуттів. Яскравим прикладом є посмішка, яка навіть зображена на обкладинці книги Р. Фейнмана (див. рис. 2.4):

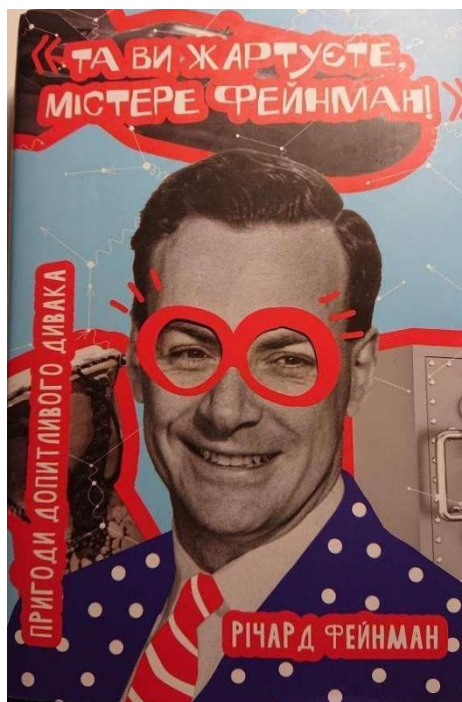

Рис. 2.4 Посмішка як невербальний засіб вираження емоцій

Посмішка досить часто фігурує у тексті досліджуваної книги, наприклад :
*“It was no secret joke that brought **the smile** and the sparkle in his eye, it was physics”* [SYJMF, p. 3].

Тут і в інших фрагментах, наведених нижче, слово “*smile*” означає «посмішка» – “a happy or friendly expression on the face in which the ends of the

mouth curve up slightly, often with the lips moving apart so that the teeth can be seen” [88], наприклад:

*“Do you like your work, Dick?” he says, with that same big **smile** on his face”* [SYJMF, p. 90].

*“The new psychiatrist looks at my papers, puts a big **smile** on his face, and says, “Hello, Dick. I see you worked at Los Alamos during the war””* [SYJMF, p. 92].

Коли людина щаслива, вона може показувати своє щастя не лише за допомогою усмішки, але також і за допомогою сміху, де **“laugh”** означає “to smile while making sounds with your voice that show you think something is funny or you are happy” [88], наприклад:

*“It was great! So I learned to make all these emotions: I could cry; I could **laugh**; all this stuff”* [SYJMF, p. 21].

Якщо в цьому уривку автор книги просто перелічує, які саме емоції він міг виражати за допомогою міміки, то в наступному прикладі сміх уже дійсно виражає позитивну емоцію:

*“I do this for three or four stanzas, going through all the emotions that I heard on Italian radio, and the kids are unraveled, rolling in the aisles, **laughing** with happiness”* [SYJMF, p. 22].

Зазвичай ті чи інші дії людини можуть виражати певні емоції, але тут багато що залежить від контексту. Сміх може бути радісним, а може нервовим або саркастичним; сльози можуть бути від щастя або від горя; посмішка може бути щирою, а може бути злісною тощо.

Окрім візуальних засобів вираження емоцій, існують і звукові, наприклад, висота та тембр голосу:

*“What are you talkin’ about?” I said, in a **serious tone**”* [SYJMF, p. 139].

Тут важливим є саме словосполучення **“a serious tone”**, оскільки окремо лексема **“tone”** передає значення “a quality in the voice that expresses the speaker’s feelings or thoughts, often towards the person being spoken to” [88], тобто

«тон». Але прикметник “*serious*” пояснює, яким саме цей тон є. У цьому разі – “severe in effect; bad” [88], що передає негативну емоцію.

Емоції персонажів у науково-популярній літературі виражаються також і за допомогою голосу “*voice*” – “the sounds that are made when people speak or sing” [88], наприклад:

““Well, Feynman,” he said in **a gruff voice**, “I hear you think you have understood liquid helium”” [SYJMF, p. 142].

Як і у випадку із тоном, сам іменник “*voice*” не передає жодної емоції, тому для її ідентифікації необхідно звернутися до прикметника “*gruff*”, що означає “(of a person’s voice) low and unfriendly, or (of a person’s behaviour) unfriendly or showing no patience” [88], тобто «грубий» – негативна емоція.

Схожу негативну оцінку виражає прикметник “*dour*”, наприклад:

“Then Professor Onsager got up and said in **a dour voice**, “Well, Professor Feynman is new in our field, and I think he needs to be educated” [SYJMF, p. 143].

У словниковій статті цей прикметник тлумачиться як “(usually of a person’s appearance or manner) unfriendly, unhappy, and very serious” [88], тобто «похмурий, суровий» – негативна емоція.

У наведеному нижче прикладі передається позитивна емоція, оскільки прикметник “*excited*” у цьому контексті виражає позитивну оцінку:

“A few hours later Pais came in: “Hey, Pais! Pais!” I said, in **an excited voice**” [SYJMF, p. 143].

Інколи людина може пережити декілька емоційних станів в одну мить, що демонструє наступний приклад:

“I look, and there’s this white face, right at the window, only inches away, and I **scream with shock and surprise!**” [SYJMF, p. 148].

За контекстом, Р. Фейнман сидів на кухні та зяято працював над вирішенням якоїсь фізичної проблеми, як раптом неочікувано побачив фігуру у вікні, що викликало спочатку страх як негативну емоцію. Проте одразу він зрозумів, що невідома фігура – це насправді його коханка, тому він пережив

одразу і позитивну емоцію як наслідок приємного сюрпризу. Тобто, позначення невербальної дії дієсловом “*scream*” (кричати) у поєднанні з іменниками “*shock*” та “*surprise*” маркували дві протилежні емоції.

Підобний ефект може викликати і дієслово “*to say*” – «казати», яке поза контекстом не виражає емоцій взагалі: “to pronounce words or sounds, to express a thought, opinion, or suggestion, or to state a fact or instruction” [88]. Але поява відповідну емоцію у такому разі передають додаткові елементи – прислівники, прикметники або іменники. Наприклад:

“She turns to me and says, politely, “Ohayo, gozai masu,” which means, “Good morning” [SYJMF, p. 142].

““Oh, no!” I said, startled” [SYJMF, p. 143].

Тут оціннотвірним елементом виступає дієприкметник “*startled*” – «вражений, остовпілий» (негативна емоція), що означає “surprised and slightly frightened” [88].

В іншому прикладі оціннотвірним елементом виступає іменник “*composure*”, що в англійській мові означає “the feeling of being calm, confident, and in control” [88], тобто «спокій, холонокровність, самовладання» (нейтральна емоція):

“She turns to him and with equal composure says, “Ohayo, gozai masu,” and puts the tray down for us” [SYJMF, p.142].

Подекуди невербальні вияви емоцій позначаються фразеологізмами. Так, наприклад, вираз “*to do a double take*” в англосаксонській культурі означає “a delayed reaction to a surprising or significant situation after an initial failure to notice anything unusual” [94], тобто словесно маркує здивування, виражене за допомогою міміки та інтонації, як у наступному прикладі:

“My friend Marshak did a double take: “What? What?” [SYJMF, p. 139].

Таким чином, аналіз свідчить, що фізичне вираження емоцій можна інтерпретувати по-різному і та сама дія може бути виявом діаметрально різних почуттів – від нестримної радості до важкого болю.

2.3.2 Фразеологічні та образні засоби. Науково-популярний текст Р. Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” насичений образною лексикою та різними за тематикою фразеологічними виразами. Розглянемо їх детальніше.

А. Фразеологізми для опису позитивних емоцій:

the sparkle in his eye («блиск в очах») – також відома як ідіома “a twinkle in one’s eye” – у словнику Merriam Webster Dictionary пояснюється як “a friendly or happy expression in one’s eyes” [94], наприклад:

*“It was no secret joke that brought the smile and **the sparkle in his eye**, it was physics”* [SYJMF, p. 3].

Аналогічним є вираз *puts a big smile on his face*, що означає «змусити посміхнутися», або інша його версія – “bring a smile to your face/ lips”, що означає “to make you smile” [92], наприклад:

*“The new psychiatrist looks at my papers, **puts a big smile on his face**, and says, “Hello, Dick. I see you worked at Los Alamos during the war”* [SYJMF, p. 92].

Б. Фразеологізми для опису негативних емоцій:

Зважаючи на те, що Річард Фейнман є людиною сильних емоцій у його мовленні досить поширеними є звороти, які виражають обурення чи інші негативні емоції.

Так, це стосується, до прикладу, фразеологічного звороту “*don’t care*”, що в англійській мові означає “used to emphasize rudely that you are not interested in or worried about something or someone” [88], тобто свідчить про «байдужість» як негативну емоцію:

*“Here, when you have guests at your hotel room, **nobody cares**; you have to call up for service, and so on”* [SYJMF, p. 141].

Фразеологічний вираз “*can’t stand*” («терпіти не можу») – “used for saying that a person dislikes someone or something very much” [92] – передає негативну емоцію «обурення». Цікаво, що саме цей вираз зустрічається декілька разів на сторінках твору, наприклад:

*“But when we got there I went over to the radio and turned it on. Little noise? My God! No wonder the poor guy **couldn’t stand it**” [SYJMF, p. 141].*

Тут йдеться про те, що звук радіо в машині був надто гучним, настільки, що неможливо було просто сидіти поруч.

Подібні емоції герой твору відчував у різних ситуаціях, не лише побутових, а й професійних, наприклад:

*“It turned out I was the only guy who had learned some Japanese as even Wheeler, who had told everybody they ought to learn Japanese, hadn’t learned any and I **couldn’t stand it any more**” [SYJMF, p. 140].*

Доктор Фейнман був завжди відповідальною людиною і чітко виконував усі вказівки. Та коли решта уникали чогось, навіть ті, хто надавав ці самі вказівки (тут йдеться про вивчення азів японської мови для наукової конференції в Японії), то Річарду увірвався терпець, тому він був дуже незадоволеним.

Досить чітко він висловив свої емоції за повернення з конференції до США, наприклад:

*“When I went back to the United States the first thing I did was go to a fish place. It was horrible just like it was before. I **couldn’t stand it**” [SYJMF, p. 141].*

Аналогічний вираз у цьому прикладі передає його огиду до рибних страв в Америці, які в Японії, навпаки, дуже подобалися Фейнману.

Сюди ж можна віднести й ідіому *“**have a nerve**”* («мати сміливість») – *“If you say that someone has a nerve or has the nerve to do something, you are criticizing them for doing something which you feel they had no right to do” [89],* наприклад:

*“Murray GellMann often teased me about this, saying I didn’t **have the nerve to ask the question for myself**” [SYJMF, p. 146].*

У цьому прикладі заперечення змінює конотацію усього виразу на негативну, оскільки науковцю забракувало сміливості поставити запитання на конференції від свого імені, тобто він злякався.

В. В окрему групу слід виділити фразеологічні слова та вирази *біблійної тематики*, які мають потужне емотивне навантаження. Так, іменник “**hell**” та звороти з цим іменником не завжди виражають невдоволення, тобто однозначно негативну емоцію. Наприклад, вигук “*What the hell!*” може позначати «здивування» – “something that you ask when you are not happy with something and you want to know what is going on and why that situation is occurring” [89]. Здивування буває як позитивне, так і негативне, тому важливо звертатися до контексту, наприклад:

“I think to myself: “What the hell! If he hasn’t got any money, you’d think he could stand a little noise for a while”” [SYJMF, p. 8].

У цьому внутрішньому монологі Р. Фейнман виражає своє невдоволення, оскільки не розумів, як, не маючи грошей, людина не може перетерпіти шум.

“Once when I was explaining something to another kid in high school, without thinking I started to make these symbols, and he said, “What the hell are those?” I realized then that if I’m going to talk to anybody else, I’ll have to use the standard symbols, so I eventually gave up my own symbols.” [SYJMF, p. 11].

А тут вже конотація змінюється на щире здивування, оскільки Річард мав власну систему знаків для вирішення математичних обчислювань, якими не володіли решта учнів у його класі, тому для них це було незрозумілими ієрогліфами.

Розглянемо використання виразу «*What the hell*» у вираженні зневаги:

“What the hell do you know, Maurice?” we said, frustrated. “You’re always making these jokes. Why should we go this way?” [SYJMF, p. 15].

Вираз “*What the hell*” демонструє зневагу до Моріса, якого ніколи не сприймали серйозно через його постійні жарти. Але в цьому випадку він всіх вразив кмітливістю.

Інша ідіома з біблійним іменником “**hell**” – “*the hell out of*” («у біса»), що в англійській мові тлумачиться як “used for emphasis after words such as scare, frighten, and beat” [94], однозначно виражає роздратування, наприклад:

*“Of course her purpose was to **bother the hell out of me!**”* [SYJMF, p. 148].

Ця ідіома демонструє сильне роздратування Р. Фейнмана через непроханий візит його коханки, яка заважала йому працювати.

Певне місце в мовленні персонажів досліджуваного науково-популярного тексту займають і емоційні вигуки, тематично пов’язані з біблійними іменами й сюжетами, що виражають людські переживання, наприклад:

*“I thought, **“Geesus!** What did I do wrong?”* “ [SYJMF, p. 143].

*“Pais looks at me and says, **“God, are we uncivilized!”**”* [SYJMF, p.].

Г. Окрім фразеологізмів, які передають ту чи іншу емоцію, аналізований текст містить низку різноманітних стилістичних засобів та фігур, таких як епітет, метафора, антитеза, підкріплених фонографічно, які передають емоції людей, наприклад:

*“You lift the cover and there’s **a beautiful picture**: little pieces of onion floating in the soup just so; it’s **gorgeous**”* [SYJMF, p. 141].

У наведеному прикладі автор, використовуючи метафору в сукупності з епітетом, виражає своє захоплення японською їжею, яку він порівнює із мальовничою картиною.

Значна кількість емотивно забарвленої лексики в досліджуваному творі – це саме епітети, які можуть передавати як позитивні, так і негативні емоції, наприклад:

*“It was **a very lovely** place, surrounded by woods, just **beautiful**, the stream selected with care”* [SYJMF, p. 143].

У наведеному реченні *“lovely”* та *“beautiful”* – це епітети з позитивною семаантикою, оскільки автор просто в захваті від місцевості, де він перебуває.

Подекуди емотивність викладу в аналізованому творі підсилюється антитезою як стилістичною фігурою протиставлення, яке здебільшого забезпечується антонімічними прикметниками, наприклад:

*“We realized that in America if the maid was delivering breakfast and the guy’s standing there, stark naked, there would be **little screams** and a **big fuss**” [SYJMF, p. 142].*

Тут антитеза створена на основі антонімічної пари прикметників

***little** ≠ **big**,*

що підкріплюється емотивною фоносемантикою іменників ***screams*** («крики», див. ***to scream*** – “to cry or say something loudly and usually on a high note, especially because of strong emotions such as fear, excitement, or anger” [88]) та ***fuss*** («метушня» – “a show of anger, worry, or excitement that is unnecessary or greater than the situation deserves” [88]).

В антитезах базові прикметники можуть не бути ідеографічними антонімами, а набувати антонімічності в контексті, як, наприклад, ***miserable*** («нешасний» – “very unhappy” [88]) та ***elegant*** («витончений» – “graceful and attractive in appearance or behaviour” [88]) у наведеному нижче фрагменті:

miserable** ≠ **elegant

*“Three or four different words for one idea, because when I’m doing it, it’s **miserable**; when you’re doing it, it’s **elegant**” [SYJMF, p. 145].*

Висновки до розділу 2

1. Лінгвістичний аналіз мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів у науково-популярному творі Р. Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman!” дозволив розмежувати серед усіх емотивно забарвлених одиниць засоби прямої та непрямой номінації, які вживаються майже в однаковій кількості.

2. До прямих засобів мовного найменування й вираження емоцій та емоційних станів у досліджуваному тексті належать дієслівні, адвербіальні, ад’єктивні та субстантивні одиниці, які безпосередньо називають чи виражають емоцію/почуття. За кількісним показником, переважають прямі мовні засоби

(53%) у порівнянні з непрямыми (47%). Такий показник можна пояснити тим фактом, що прямі мовні засоби приймають участь в прикладах непрямих мовних засобів. Прямі мовні засоби у свою чергу були аналізовані за граматичною ознакою, що дало можливість відокремити чотири групи:

- 1) дієслівні мовні засоби – 31%;
- 2) адвербіальні мовні засоби – 30%;
- 3) ад'єктивні мовні засоби – 29%;
- 4) субстантивні мовні засоби – 10%.

3. До непрямих засобів мовного найменування й вираження емоцій та емоційних станів належать позначення їх невербальних виявів, а також емотивно забарвлені фразеологізми та стилістична образність. Невербальні засоби стосуються передачі емоцій та почуттів за допомогою міміки, жестів, голосу та інших невербальних засобів комунікації. Фразеологія та стилістичні засоби позначають емоції/почуття опосередковано з опертям на переносне значення ідіом, фразем, метафор, епітетів, антитез тощо.

За кількісним показником невербальні мовні засоби переважають (63%), у той час як стилістичні мовні засоби представляють лише 37% серед мовних засобів непрямого вираження емоційних станів персонажів у досліджуваному творі.

РОЗДІЛ 3
СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙ ТА ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ
ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ЗБІРКИ
СПОГАДІВ Р. ФЕЙНМАНА «ТА ВИ ЖАРТУЄТЕ, МІСТЕРЕ ФЕЙНМАН.
ПРИГОДИ ДОПИТЛИВОГО ДИВАКА»

3.1 Компаративний аналіз засобів позначення емоційного мовлення у їх перекладі з англійської мови українською

На основі аналізу засобів передачі емоцій та емоційних станів персонажів в українському перекладі науково-популярного твору Р. Фейнмана «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака», здійсненого Миколою Климчуком [ВЖМФ] та їх зіставлення з оригіналом [SYJMF] було встановлено використання 12 прийомів перекладу. Широта спектру перекладацьких прийомів пояснюється різноманітністю лексики, фразеологізмів та образних засобів, застосованих в оригіналі для передачі емоційного мовлення (див. рис. 3.1).

Результати кількісних підрахунків демонструють, що першу трійку найчастотніших засобів відтворення емоційного мовлення у перекладі досліджуваного науково-популярного твору складають словникові відповідники (39%), лексичні заміни (17%) та транспозиція (13,5%), усі інші засоби застосовуються у менше ніж 10% фрагментів аналізованого матеріалу: калькування – 8%; цілісне перетворення – 8%; фразеологічна заміна – 4%; ампліфікація – 3%; вилучення – 2,5%; експлікація – 2%; антонімічний переклад – 2%; буквальний переклад – 0,5%; редукція 0,5%.

Рис. 3.1 Кількісні дані стосовно засобів перекладу емоційного мовлення у книзі Р. Фейнмана

За нашими спостереженнями використану в перекладі цього твору лексику можна розбити на дві основні групи:

- 1) *лексика з прямим значенням*, переважно однослівна;
- 2) *фразеологічна лексика*, яка включає окремі фразеологізми, фразеологічні словосполучення та цілі фрази.

До першої групи лексики було застосовано такі перекладацькі прийоми: *використання словникових відповідників; лексичні заміни; транспозиції*.

Для другої групи застосовано дещо ширший спектр перекладацьких прийомів, оскільки фразеологічна лексика вважається однією із найскладніших для перекладу як така, що має певну специфіку: *цілісне перетворення; використання словникових відповідників; калькування; буквальный переклад*.

Розглянемо кожен із способів перекладу детальніше.

3.2 Прямий переклад засобів емотивності в науково-популярному тексті Р. Фейнмана

До прямого перекладу відносимо передачу буквального смислу слова та/або словосполучення, підбір словникового відповідника та калькування. На основі наведених кількісних даних можна стверджувати, що до майже половини емпіричного матеріалу, а саме, 47,5%, застосовано прямий переклад:

- словникові відповідники – 39 %;
- калькування – 8%;
- буквальний переклад – 0,5%.

Словникові відповідники. Під словниковим відповідником мається на увазі підбір наявного еквіваленту у словнику [99, с. 55], наприклад:

*“I pushed open the doors and **admired** the lovely garden, and sat down at the table to do a little work”* [SYJMF, p. 141].

*«Я відкрив двері й **помилувався** красивим садом, сів за столик і трохи попрацював»* [ВЖМФ, с. 274].

Для того, аби з'ясувати, чи відноситься цей переклад до словникового відповідника, звернемося до англо-українського словника [2]: дієслово “to admire” має декілька українських відповідників: *«милуватися, бажати, захоплюватися, дуже хотіти»* [2]. В українському перекладі бачимо використання дієслова *«помилувався»*, що є серед перерахованих відповідників, а отже такий переклад стосується виокремлення словникового відповідника:

***admired** – помилувався*

*“I was a bit **disappointed**, of course, but this was a meeting of cultures, and I knew it was easy to get the wrong idea”* [SYJMF, p. 141].

«Я був трохи **розчарований**, звісно, але відбулася зустріч культур, і я усвідомлював, що можуть виникати непорозуміння» [ВЖМФ, с. 274].

Англійський прикметник “**disappointed**” в українській мові має один відповідник – «розчарований» [2], що було вжито в перекладі:

disappointed – розчарований

“It was **horrible** just like it was before” [SYJMF, p. 141].

«Їжа була **жахлива**, – усе, як у раніше» [ВЖМФ, с. 272].

Англійський прикметник “**horrible**” в англо-українському словнику має декілька відповідників: «жахливий, кошмарний, огидний, страшний» [2]. Один із наведених варіантів був вжитий в українськомовному перекладі:

horrible – жахлива

Калькування. Під калькуванням мається на увазі послівний переклад словосполучень та виразів [99, с. 55], наприклад:

““What are you talkin’ about?” I said, in a **serious tone**” [SYJMF, p. 139].

«Про що ти? – Питаю **серйозним тоном**» [ВЖМФ, с. 272].

Якщо розібрати вираз на елементи та звернутися до словника, то отримуємо кальку, яка була вжита в українському перекладі:

in a serious tone – серйозним тоном

Схожу ситуацію спостерігаємо із виразом “**What the hell**”:

“**What the hell** was “kuri”?” [SYJMF, p. 172].

«**Що, в біса**, таке це курі?» [ВЖМФ, с. 276].

Сам вираз “**What the hell**” в українській мові має зафіксований переклад «Якого біса», який перекладачі інколи адаптують до контексту, адже український аналог «Якого біса» не підходить до контексту наведеного прикладу. Запропонований варіант перекладача у вигляді кальки, на нашу думку, підходить за контекстом: **What the hell – Що, в біса**

Калькуванням передаються і вирази, які не є фіксованими, наприклад:

“She turns to him and **with equal composure** says, “Ohayo, gozai masu,” and puts the tray down for us” [SYJMF, p.142].

«Вона повертається до нього і з **тим самим спокоєм каже**: «Огаю, тозаї масу», – і ставить тарілки зі сніданком » [ВЖМФ, с. 277].

Якщо перекласти кожний елемент окремо, то отримаємо саме той варіант, який запропоновано в тексті перекладу: **composure says – спокоєм каже**

Буквальний переклад. Під буквальним перекладом мається на увазі передача значення виразу [99, с. 55], наприклад:

“*My friend Marshak did a double take: "What? What?"*” [SYJMF, p. 139].

«Мій друг, Маршка, **здивовано питає**: - Що, що?» [ВЖМФ, с. 272].

У тих випадках, коли в українській мові відсутні аналоги або відповідники, перекладач вдається до передачі буквального значення виразу. Так, англійський вираз “*to do a double take*” в англійській мові означає “a delayed reaction to a surprising or significant situation after an initial failure to notice anything unusual” [94]. Але в українській мові відсутній відповідник цьому виразу, тому в тексті перекладу вжито буквальне значення усього виразу, а саме «здивовано»: **did a double take** – [a delayed reaction to a surprising or significant situation after an initial failure to notice anything unusual] – **здивовано**

Таким чином, прямий переклад становить майже половину аналізованого матеріалу, а саме – 48%. Такий показник можливий за наявності в обох мовах відповідників. За нашими спостереженнями, приклади, які містять один елемент передається зазвичай словниковим відповідником, вирази із двома та більше елементами – калькуванням. У тих випадках, коли в українській мові відсутній відповідник або аналог, вживається буквальний переклад.

3.3 Трансформаційний переклад засобів емотивності в науково-популярному тексті Р. Фейнмана

До трансформаційного перекладу відносимо будь-які трансформації тексту оригіналу у перекладі, тобто всі перетворення, які не належать до використання словникових відповідників та буквального значення. На основі

наведених кількісних даних можна стверджувати, що трансформаційний переклад було застосовано до більшої половини (52,5%) емпіричного матеріалу, а саме:

- лексичні заміни – 17 %;
- транспозиції – 13,5%;
- цілісні перетворення – 8%;
- фразеологічні заміни – 4%;
- ампліфікація – 3%;
- вилучення – 2,5%;
- експлікація – 2%;
- антонімічний переклад – 2%;
- редукція – 0,5%.

Лексичні заміни. Під лексичною заміною мається на увазі заміна однієї лексичної одиниці на іншу [99, с. 55], наприклад:

*“I thought about how much paperwork I usually had to get involved with when I deal with the government, so I **laughed** and said, “I’ll be glad to give the talk”* [SYJMF, p. 150].

*«Я згадав, скільки паперової тяганини доводиться відбувати, коли мова йде про державні установи, **усміхнувся** і кажу: - Я охоче виступлю у вас»* [ВЖМФ, с. 294].

У наведеному прикладі, окрім прикметника “**glad**”, який зазнав цілісного перетворення, англійське дієслово “**laughed**” передано заміною. Так, англійській мові лексема “**to laugh**” – це дієслово, яке має низку українських відповідників: «сміятися, висміювати, розсміятися» [2]. У тексті перекладу вжито інше дієслово «**усміхнувся**», що не відповідає значенню в оригіналі:

laughed – [сміявся] – **усміхнувся**

Окрім дієслів, заміні підлягали підсилювачі у вигляді прислівників, наприклад:

*“As soon as I got there, I knew it was worth it: It was **so** lovely!”* [SYJMF, p. 140].

*«Щойно я туди потрапив, як одразу зрозумів: я не дарма мучився з організаторами – готель був **просто** прекрасний»* [ВЖМФ, с. 273].

Англійський прислівникова частка “**so**” в англо-українському словнику має низку відповідників – *«так, настільки, таким чином, також, отже»* [2]. В тексті-перекладу вжито інший прислівник «**просто**», який не присутній у наведених варіантах, тому такий переклад ми відносимо до лексичної заміни:

so – [так, настільки, таким чином, також, отже] – **просто**

Схожу ситуацію спостерігаємо із англійським прислівником “**really**”:

*“It was a **really** wonderful room”* [SYJMF, p. 140].

*«Кімната була **просто** класна»* [ВЖМФ, с. 274].

В англо-українському словнику англійський прислівник “**really**” має низку українських відповідників: *«справді, вкрай, дійсно, дуже, заправди, насправжки, наявні, серйозні, справді, хіба»* [2]. Жодних із наведених варіантів не присутній в тексті перекладу, що ми відносимо до лексичної заміни:

really – [справді, вкрай, дійсно, дуже, заправди, насправжки, наявні, серйозні, справді, хіба] – **просто**

*“I **really** enjoyed working there”* [SYJMF, p. 144].

*«Мені **дуже** сподобалось працювати там»* [ВЖМФ, с. 280].

really – [справді] – **дуже**

Транспозиція. Під транспозицією мається на увазі заміна однієї частини мови на іншу [99, с. 55], наприклад:

*“But of all the people in the world to make that serious social error with, I was **lucky** it was Professor Yukawa!”* [SYJMF, p. 141].

*«Мені **пощастило**, що я напорівся саме на професора Юкаву, а не на когось іншого – ото було б незручно»* [ВЖМФ, с. 275].

В англійській мові лексема “**lucky!**” за граматичною ознакою належить до прикметників: “**lucky – adjective**” [94], що в українській мові перекладається як «щасливий» [2]. Але в тексті перекладу вжито інший варіант граматичної форми, а саме дієслово: «**пощастити, ить**, док., безос., кому. Успішно здійснитися» [68].

lucky (прикметник) – [щасливий] – **пощастило** (дієслово)

Заміну прикметника на дієслово вжито і в наступному прикладі:

*“It was a lady I knew who was **angry** at me because I had come back from vacation and didn’t immediately call her up to tell her I was back”* [SYJMF, p. 148].

«Це була одна знайома жінка – вона **розсердилась** на мене за те, що я повернувся з відпустки і не подзвонив їй одразу сказати, що я приїхав» [ВЖМФ, с. 288].

Англійська лексема “**angry**” є прикметником: “**angry – adjective**” [94], що в українській мові перекладається як «сердитий, гнівний запалений, злий, лютий, роздратований, почервоніли» [2]. Але в тексті перекладу вжито інший варіант граматичної форми, а саме дієслово: «**розсердитися, ить, джуся, дишся**, док. – відчутти роздратування, обурення, гнів» [68]. Отже, прикметник в тексті оригіналу передано дієсловом в українському перекладі:

angry (прикметник) – [сердитий, гнівний запалений, злий, лютий, роздратований, почервоніли] – **розсердилась** (дієслово)

Зміна частини мови буває не лише прикметник на дієслово, але і прикмети на прислівник, наприклад:

*“I don’t know that that’s so **terrible**, though there must be some bad consequences of that, but I don’t know”* [SYJMF, p. 146].

«Не знаю, на скільки це **жахливо**; які-небудь погані наслідки можуть бути, але я точно не знаю» [ВЖМФ, с. 284].

Англійська лексема “**terrible**” в англійській мові належить до класу прикметників: “**terrible – adjective**” [94]. Вона має низку українських відповідників: «**жахливий, лячний, страшний**» [2]. Але в тексті перекладу

вжито прислівник, замість наявного прикметника: «**жахливий**, а, е, – який викликає почуття жаху; страшний, страхітливий» [68].

terrible (прикметник) – [жахливий, лячний, страшний] – **жахливо** (прислівник)

Цілісне перетворення. Під цілісним перетворенням мається на увазі повна зміна елемента вихідного тексту [99, с. 55], наприклад:

*“I’ve since found out that Pais was right, but in those days, I thought it would be **wonderful** to have my name in Time magazine”* [SYJMF, p. 143].

*«Відтоді я вже знаю, що Паїс був правий, але тоді мені здавалося, що твоє ім'я в журналі "Тайм" – це **дуже круто**»* [ВЖМФ, с. 279].

В англійській мові лексема “**wonderful**” – це прикметник, який має низку українських відповідників: «чудовий, вражаючий, дивний, дивовижний, чудесний» [2]. У тексті перекладу вжито зовсім інше слово «**круто**» із підсилювачем «**дуже**»:

wonderful – [чудовий, вражаючий, дивний, дивовижний, чудесний] – **це дуже круто**

Схожу ситуацію з англійським прикметником спостерігаємо у наступному прикладі:

*“I was **eager** to go back, and said I would go to any university they wanted me to”* [SYJMF, p. 143].

*«Мені **дуже сподобалося**, і я сказав, що готовий приїхати в будь-який університет на їхній вибір»* [ВЖМФ, с. 279].

В англійській мові лексема “**eager**” – це прикметник, який має низку українських відповідників: «охочий, енергійний, гострий, кислий, напружений, нетерпеливий, нетерплячий, палкий» [2]. У тексті перекладу вжито дієслово «**сподобалося**» у поєднанні із підсилювачем «**дуже**»:

eager – [охочий, енергійний, гострий, кислий, напружений, нетерпеливий, нетерплячий, палкий] – **дуже сподобалося**

Якщо в попередніх прикладах в тексті перекладу активно вживалися додаткові елементи у вигляді українського підсилювача «*дуже*», то в наступному прикладі ми продемонструємо протилежну трансформацію, коли підсилювач «*very*» вилучили в тексті перекладу та піддали увесь вираз цілісному перетворенню:

*“I went on and checked some other things, which fit, and new things fit, new things fit, and I was **very excited**”* [SYJMF, p. 147].

«Потім я почав перевіряти деякі інші речі: усе сходилося, моя теорія і моя математика не суперечили новим даним – я **відчув піднесення**» [ВЖМФ, с. 287].

Якщо перекласти кожний елемент окремо, то отримаємо наступне:

*I was **very excited*** – Я був *дуже схвилюваний*

Та в тексті перекладу бачим зовсім інший варіант:

*I was **very excited*** – я *відчув піднесення*

Тому такий прийом перекладу ми відносимо до цілісного перетворення.

Фразеологічна заміна. Під фразеологічною заміною мається на увазі заміна одного фразеологізму іншим в українському тексті [99, с. 55], наприклад:

*“You’re **always kidding around**, Feynman”* [SYJMF, p. 139].

«Тобі одні *жарти на умі!*» [ВЖМФ, с. 272].

В англійській мові вираз “*always kidding around*” означає «постійно жартувати». В українській мові існує аналог, який виражає однакове значення – «*жарти на умі*», що було вжито в тексті перекладу.

always kidding – [завжди жартуєш] – *жарти на умі*

Інший англійський вираз “*nobody cares*” також передано до українського перекладу фразеологічною заміною:

*“Here, when you have guests at your hotel room, **nobody cares**; you have to call up for service, and so on”* [SYJMF, p. 141].

«В Америці, коли до тебе в готель приходять гості, **нікому нема до цього діла**» [ВЖМФ, с. 275].

Вираз «*nobody cares*» означає «нікого не хвилює». В українській мові є фразеологічний відповідник «*нікому нема до цього діла*», який був залучений в тексті перекладу:

nobody cares – [нікого не хвилює] – *нікому нема до цього діла*

“*Everybody seemed to be smart, and I didn’t feel I was keeping up*” [SYJMF, p. 145].

«Усі, здавалося, прекрасно розуміють, про що мова, а я *почувався не в темі*» [ВЖМФ, с. 283].

Фразове дієслово “*keep up*” означає «не відставати, слідкувати, стежити». В українській мові є розмовний вираз «*в темі*», що також виражає значення «не відставати, слідкувати, стежити». Тому використання його в тексті перекладу ми вважаємо вірним рішенням перекладача:

keeping up – [не відставати, слідкувати, стежити] – *в темі*

Ампліфікація. Під ампліфікацією мається на увазі додавання необхідних елементів у тексті перекладу [99, с. 55], наприклад:

“*Pais looks at me and says, "God, are we uncivilized!"*” [SYJMF, p.].

«Пейс дивиться на мене і каже: *Боже мій, які ми дикуни*» [ВЖМФ, с. 277].

У наведеному прикладі іменник “*God*” має український відповідник «Бог». У функції звернення його можна передати як «Боже». Але в тексті перекладу додано присвійний займенник «мій», що робить такий переклад ампліфікованим:

God – [Боже] – *Боже мій*

Часто в українському перекладі додаються підсилювачі типу «дуже, просто» тощо, наприклад:

“*I knew that Japanese baths were interesting and was eager to try it, so I said, "Hai"*” [SYJMF, p. 141].

«Я знав, що японські ванни *дуже цікаві*, і хотів спробувати, тож відповів: «Хай» (Так) » [ВЖМФ, с. 274].

В англійській мові прикметник “*interesting*” означає «цікавий», і передається до української мови однією лексемою, в той час як в тексті перекладу додано підсилювач «*дуже*», що робить такий переклад ампліфікованим:

interesting – [цікаві] – *дуже цікаві*

Інший підсилювач «*просто*» вжито як додатковий елемент в перекладі:

“*That Japanesestyle hotel was delightful, especially when people came to see me there*” [SYJMF, p. 141].

«Японський готель був *просто чудовий*, особливо коли до мене приходили гості» [ВЖМФ, с.275].

delightful – [чудовий] – *просто чудовий*

Вилучення. Під вилученням мається на увазі елімінація (вилучення) окремих елементів у тексті перекладі [99, с. 55], наприклад:

“*You lift the cover and there’s a beautiful picture: little pieces of onion floating in the soup just so; it’s gorgeous*” [SYJMF, p. 141].

«Піднімає кришку, а під нею просто картина: шматочки цибулі плавають у в супі і всяке таке» [ВЖМФ, с. 275].

В англійському тексті вжито прикметник “*gorgeous*”, що в українській мові має декілька відповідників «чудовий, яскравий, пиномовний» [2]. Та в тексті перекладу відсутній не лише відповідник, але і будь-яка спроба передати цей прикметник. Тому такий прийом перекладу ми відносимо до вилучення:

gorgeous – [чудовий] – 0

Експлікація. Під експлікацією мається на увазі пояснення значення окремих елементів у перекладі [99, с. 55], наприклад:

“*And she succeeded. I couldn't ignore her*” [SYJMF, p. 148].

«І їй це вдалося – я не міг *не звертати на неї уваги*» [ВЖМФ, с. 289].

ignore – [ігнорувати] – *не звертати на неї уваги*

Дієслово “*ignore*” («ігнорувати»), яке в англійській мові означає “to intentionally not listen or give attention to” [88], у перекладі отримує розгорнуте

пояснення замість використання словникового відповідника, хоча він присутній в українській мові.

“I couldn’t stand it” [SYJMF, p. 141].

«Я не міг це їсти» [ВЖМФ, с. 272].

couldn’t stand it – [не витримав] – *не міг це їсти*

Якщо перекласти фразеологічний вираз *“can’t stand”* калькуванням, то отримаємо «Я не міг цього витримати», у той час як перекладач вирішив пояснити, що саме персонаж не міг терпіти – «їсти», оскільки за контекстом йшлося про суші, які в Америці готували невірно, що спотворювало смак.

Антонімічний переклад. Під антонімічним перекладом мається на увазі заміна окремого слова в оригінальному тексті його антонімом у перекладі [99, с. 55], наприклад:

*“I ate it, with some **trepidation**, because I wanted to be as much in Japan as possible”* [SYJMF, p. 142].

«I не без **трепету** з’їв, адже з усіх сил старався бути японцем» [ВЖМФ, с. 276].

Цікаво, що в цьому разі антонімічний переклад не був необхідним, оскільки можна було перекласти іменинник *“trepidation”* словниковим відповідником, проте перекладач вирішив вдатися до подвійного заперечення «не без»:

trepidation – [трепет] – *не без трепету*

Редукція. Під редукцією мається на увазі скорочення обсягу окремого елемента вихідного тексту без зміни його значення [99, с. 55], наприклад:

*“I **never liked** fish when I was growing up, but I found out in Japan that it was a childish thing: I ate a lot of fish, and enjoyed it”* [SYJMF, p. 141].

«У дитинстві я **ненавидів** рибу, але в Японії я зрозумів, що це не серйозно: я їв багато риби, і мені подобалось» [ВЖМФ, с. 272].

Словосполучення *“never liked”* не потребує скорочення, оскільки його зміст можна було передати в українськомовному тексті калькуванням:

never liked – ніколи не любив

Проте перекладач вдається до редукції (два елементи замінив на один), підібравши більш негативно забарвлене дієслово на позначення емоції – «*ненавидіти*», що у свою чергу змінює емоційне навантаження його фрагменту тексту оригіналу в негативний бік і видається невиправданим:

never liked – [ніколи не любив] – *ненавидів*

Висновки до розділу 3

1. Перекладацький аналіз науково-популярного твору Р. Фейнмана “Surely You’re Joking, Mr. Feynman” та його українськомовного перекладу «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака» Миколою Климчуком виявив дванадцять прийомів перекладу та перекладацьких трансформацій, застосованих для передачі емоцій та емоційних станів героїв твору.

2. Такий широкий спектр перекладацьких прийомів та трансформацій (застосування лексичних відповідників – 39 %; лексичні заміни – 17 %; транспозиції – 13,5%; калькування – 8%; цілісні перетворення – 8%; фразеологічні заміни – 4%; ампліфікація – 3%; вилучення – 2,5%; експлікація – 2%; антонімічний переклад – 2%; буквальный переклад – 0,5%; редукція – 0,5%) пов’язаний із різноманіттям засобів творення емоційного мовлення персонажів оригінального тексту: окремі слова та словосполучення, ідіоми та фразеологізми, тропи та стилістичні фігури (епітет, метафора, антитеза) тощо.

3. За допомогою методу кількісних підрахунків вдалося з’ясувати, що найчастіше у досліджуваному науково-популярному творі емоції та емоційні стани передаються в українськомовному перекладі за допомогою словникових відповідників, а найменше вживається редукція.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Поняття «емоційність» та «експресивність» відрізняються від емотивності, де всі ці три терміни позначають одне явище – людські почуття, але в різних площинах. Так, емоційність – це психологічна категорія, а емотивність – мовна. Емоційність відображає психічний стан людини, у той час як емотивність – це вербальне вираження емоцій мовця. Експресивність – це властивість певної сукупності мовних одиниць передавати суб'єктивне ставлення мовця до змісту висловлювань, або адресату.

2. Поняття «емоції» стосується психічних станів і процесів людини та вищих тварин; це відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву тощо. В емоціях виявляється позитивне або негативне ставлення людини до навколишнього світу. Серед великого розмаїття класифікацій емоцій було виокремлено емоційно-оцінну, яка включає три основні види емоцій: позитивні, негативні та нейтральні.

3. Засоби вираження емотивності та експресивності можна звести до вербальних та невербальних. Серед вербальних розрізняють субстантивні, дієслівні, ад'єктивні та адвербіальні номінації, які можуть використовуватися самотійно або комбіновано. Окремо виділяємо емотивну фразеологію, засоби образності (епітети, метафори тощо) та стилістичні фігури, переважно антитеза. До невербальних належать позначення емоційно навантаженої міміки, жестів, голосу та рухів.

4. Особливості перекладу лексики з емотивним компонентом полягають у максимально повній передачі емоційної інформації засобами мови з метою створення аналогічного прагматичного впливу на читача, який здійснює вихідний текст на читача тексту-оригіналу. Прагматичний вплив на одержувача – це основна функція емотивності тексту.

5. Англомовний науково-популярний твір “Surely You’re Joking, Mr. Feynman” відомого американського фізика Р. Фейнмана та його український переклад «Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака», здійснений Миколою Климчуков в 2018 році було проаналізовано з метою з’ясування мовних засобів вираження експресивності в науково-популярному тексті, що стосується емоцій та емоційних станів персонажів, й шляхи їх відтворення в перекладі.

6. Річард Фейнман у своєму творі передає усю палітру почуттів від позитивних, не нехтуючи нейтральними, до негативних. Було виділено два типи засобів передачі емоційного мовлення – прямий та опосередкований. Лексику, яка своєю семантикою передає певну емоцію або оцінку, належить до засобів прямого позначення емоційного мовлення. Лексика та фразеологія, яка виражає емоції завдяки переносному значенню або за допомогою додаткових засобів (негація), відносимо до засобів його опосередкованого позначення. У досліджуваному науково-популярному тексті у кількісному відношенні ці два типи засобів передують у певному балансі: мовні засоби прямого вираження емоцій – 53%; мовні засоби опосередкованого вираження емоцій – 47%.

7. До мовних засобів прямого позначення емоцій та емоційних станів належать усі лексичні одиниці, які прямо називають емоції. За граматичною ознакою серед них було виокремлено чотири типи мовних засобів, три з яких використовуються в аналізованому тексті з приблизно однаковою частотою, а саме: дієслова – 31%, прислівники – 30%, прикметники – 29% та іменники – 10%. Більшість прикметників та прислівників виступають як додаткові елементи, які описують людські емоції, оскільки без іменника або дієслова прикметник або прислівник не може самостійно дати повне уявлення про почуття.

8. Найпродуктивнішими серед усіх аналізованих мовних засобів виявилися дієслівні мовні засоби, де зустрічаються як ті, що прямо називають певну емоцію, так і дієслова широкої семантики за схемою *V+Adj (to feel happy)*.

Адвербіальні мовні засоби позначення чи вираження емоцій виконують переважно емпатичну функцію, тобто підкреслюють значення відповідного іменника, дієслова чи прикметника, передаючи певний відтінок емоції.

Ад'єктивні мовні засоби позначення емоцій, більшість з яких входять до антонімічних пар, а ступінь порівняння виступає засобом емпазії, до якої вдається автор для підсилення емотивного значення прикметника. Субстантивні мовні засоби – непохідні (кореневі) та похідні (суфіксальні із суфіксами *-ness*, *-(act)ion*, *-ment*) іменники – безпосередньо називають людські емоції та почуття.

9. Мовні засоби непрямого позначення чи вираження емоцій включають невербальні, фразеологічні та образні. До невербальних належать зображення емоцій/почуттів за допомогою міміки, жестів, звуків, тобто не словесними засобами, а кінесичними та/або аудіо-візуальними. За кількісним показником вони переважають із позначкою в 63% серед усіх мовних засобів непрямого позначення емоцій. Фізичне вираження емоцій можна інтерпретувати по-різному, і та сама дія може виражати діаметрально різні почуття – від нестримної радості до важкого болю.

До фразеологічних та образних засобів відносять ті, які передають ту чи іншу емоцію за допомогою ідіоматики, стилістичних фігур та тропів. За кількісним показником вони не настільки поширені як невербальні і представляють 37% усіх засобів непрямого позначення емоцій в аналізованому творі.

10. Передача емоційного мовлення оригіналу книги Р. Фейнмана українською мовою здійснюється шляхом застосування дванадцять перекладацьких прийомів та трансформацій. До них належать: словесні відповідники (39 %); лексичні заміни (17 %); транспозиції (13,5%); калькування (8%); цілісні перетворення (8%); фразеологічні заміни (4%); ампліфікації (3%); вилучення (2,5%); експлікація (2%); антонімічний переклад (2%); буквальный переклад (0,5%); та редукція (0,5%).

З огляду на брак дослідження мовних засобів експресивності в науково-популярних текстах різної тематики та жанру й шляхів їх відтворення в українськомовному перекладі перспективним є подальше поглиблене дослідження цієї теми на матеріалі інших науково-популярних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алиева Л. А., Алисултанов А. С., Гаджиагаева В. Г. Средства перевода эмоционально-экспрессивной лексики (на примере рассказа Дж. Чивера «День, когда свинья упала в колодец» в переводе Р. Облонской). *Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Общественные и гуманитарные науки*. 2016. Т. 10. №. 2. С. 43–47.
2. Англо-український словник. URL: <https://www.dict.com> (дата звернення 10.09.2021)
3. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск: УралГУ, 1989. 184 с.
4. Баженова И. С. Эмоции, прагматика, текст. М.: Менеджер, 2003. 391 с.
5. Баженова И. С. Способы обозначения эмоций и их роль в структуре художественного текста (на материале немецкоязычной художественной прозы): дис. .. канд. филол. наук. МГЛУ. Москва, 1990. 418 с.
6. Беляева Е. В. Способы перевода оценочных прилагательных с русского языка на английский // *Вестник СПУ. Серия 9. Филология. Востоковедение. Журналистика Издательство*: 2011. № 3. С. 77–81.
7. Білас А. А. Стратегії відтворення емоційно-експресивної функції знижених розмовних одиниць в українському перекладі роману Е.- Е. Шмітта «Оскар і рожева пані». *Наукові записки НУ Острозька Академія. Серія: Філологічна*. 2014. №. 45. С. 191–195.
8. Биренбаум Я. Г. Эмоциональность и экспрессивность в пространстве вводности. *Выражение экспрессии в языке и речи. Новосибирск*. 1977. Вып. 107. С. 3–10.
9. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка: учеб. пособие. М.: Высш. шк., 2000. 178 с.

10. Бобер Н. М. Іменники, що позначають емоції в англійській мові. *Львівський філологічний часопис*. 2021. №. 9. С. 21–27.
11. Бондаренко М. Г. О некоторых лексических средствах экспрессии в новеллах М. Эме. *Выражение экспрессии в языке и речи*. Новосибирск. 1977. Вып. 107. С. 11–15.
12. Будагов Р.А. Язык, история и современность. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. 299 с.
13. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Рус. словари, 1997. 416 с.
14. Витт Н.В. Об эмоциях и их выражении (к проблеме выражения эмоций в речи). *Вопросы психологии*. 1964. №3. С. 140–154.
15. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки (на материале португальского языка). М.: Едиториал УРСС, 2002. 280 с.
16. Галиев М. Х. Функционально-семантическое поле чувств (на примере арабского языка): автореф. дис. .. канд. филол. наук. М.: МГЛУ., 2005. 24 с.
17. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессии и эмоциональности в языке. *Сборник статей по языкознанию*. М.: Наука, 1958. С. 103–124.
18. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. М.: Изд-во лит-ры на иностр. языках. 1958. 458 с.
19. Гальперин И. Р. Стилистика: учеб. пособие. М.: Высш. шк., 1977. 334 с.
20. Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка: учеб. пособие. М.: Просвещение, 1965. 408 с.
21. Глушко М.М. Функциональный стиль общественного языка и методы его исследования. М.: Высшая школа, 1974. 160 с.
22. Григоренко Н. Проблеми визначення мовних одиниць на позначення емоцій (на матеріалі української та англійської мов). *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені*

- Володимира Винниченка]. Сер.: Філологічні науки. 2010. № 89 (3). С. 123–127.*
23. Гришечкина Г.Ю. Научно-популярный стиль и его категориальные характеристики. *Вопросы когнитивной лингвистики. 2016. №1. С.101–108.*
  24. Гришечкина Г. Ю. Научно-популярный стиль в современной лингвистике. *Наука России: Цели и задачи. 2020. С. 42–47.*
  25. Джемс У. Психология. Москва: Педагогика, 1991. 368 с.
  26. Жирова И. Г. Лингвистическая категория эмфатичность в антропоцентрическом аспекте: автореф. дис.. .. д - ра филол. наук. М.: МГЛУ, 2007. 22 с.
  27. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. М.: Изд-во МГУ, 1976. 308 с.
  28. Зотова А. Б. К вопросу о соотношении категорий «Эмоциональность», «Эмотивность», «Экспрессивность». *Известия ВГПУ. 2010. № 6 (50). С. 14–17.*
  29. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург: Питер, 2011. 783 с.
  30. Ионова С. В. Когнитивный подход к исследованию текстовой эмотивности. *Вестн. ВолГУ. Сер. 2. Филология. 2000. Вып. 5. С. 116–121.*
  31. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Монография. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
  32. Карташкова Ф.И. Номинация в речевом общении. Иваново: Ивановский гос. ун-т, 1999. 199 с.
  33. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. Ленинград: ЛГУ, 1978. 160 с.
  34. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими: Учеб. пособие. Пермь, 1972. 395 с.

35. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (очерк лингвистического учения о переводе). М.: Высшая школа, 1973. 215 с.
36. Кость И. Я. Механізми вербалізації емоційного стану людини в українському прозовому тексті. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Филологические науки*. 2011. Т. 24. № 4. Часть 2. С. 279–284.
37. Красовська І. В. Роль емоцій в усному мовленні (лінгвокогнітивний аспект). *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна*. 2010. №. 16. С. 144–147.
38. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. Волгоград: Перемена, 2001. 493 с.
39. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высш. шк., Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996. 381 с.
40. Курлова И. В. К изучению глагольных способов выражения эмоциональных состояний. *Словарь. Грамматика. Текст: сб. ст. РАН. Отд-ние лит. и яз. М., 1996. С. 128–139.*
41. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. М.: Высшая школа, 1988. 159 с.
42. Латышев Л. К. Технология перевода: Учеб. пособие для студ. лингв, вузов и фак. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 320 с.
43. Латышев Л.К. Технология перевод. М.: НВИ Тезаурус, 2001. 278 с.
44. Левина О. А. Репрезентация эмоциональных состояний персонажей в англоязычном художественном тексте (языковые и когнитивные аспекты). дис... канд. филол. наук. М.: МГЛУ, 1999. 481 с.
45. Лук А. Н. Эмоции и личность. М.: Знание, 1982. 176 с.
46. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики). Новосибирск: Наука, 1986. 230 с.

47. Маевский Н.Н. Особенности научно-популярного стиля: дисс. ... канд. филол. наук. Ростов-на-Дону, 1978. 299 с.
48. Мандер С. М. Емоції та їх вербальна репрезентація в українській та американській лінгвокультурах. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. № 50 (2). С. 42–48.
49. Матвеева Т. В. Лексическая экспрессивность в языке. Свердловск: УрГУ, 1986. 92 с.
50. Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. М.: Русский язык, 1976. 200 с.
51. Модестов В. С. Художественный перевод: история, теория, практика. М.: Изд-во Литературного института, 2006. 464 с.
52. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. М.: Высш. шк., 1989. 287 с.
53. Мухина Ю. Н. Особенности перевода эмоций и эмоциональных состояний. *Язык. Культура. Образование*. Саратов, 2008. 137 с.
54. Найда Ю. А. К науке переводить. Принципы соответствия. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: сб. ст.* Москва, 1978. С. 114–136.
55. Несин Ю. М. Особливості перекладу висловлювань-незадоволень мовців різних соціокультурних рівнів. *Вісник НТУУКПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. №. 1. С. 201–205.
56. Новиков А.И. Текст и его смысловые доминанты. М.: Институт языкознания РАН, 2007. 224 с.
57. Осипов Ю. М. Об уточнении понятия «эмоциональность» как лингвистического термина. *Учен. зап. МГПИ В. И. Ленина. Проблемы синтаксиса английского языка*. 1970. № 422. С. 116–127.
58. Ортони А., Клоур Дж., Коллинз А. Когнитивная структура эмоций. *Язык и интеллект*. М.: Наука, 1996. С. 314–384.

59. Паничева П. Н. Структурно-семантические и прагматические характеристики восклицательных предложений в английской диалогической речи: автореф. дис.. канд. филол. наук. Ставрополь, 2004. 21 с.
60. Пикач А. Этот долгий, долгий путь... О научно-популярной и научно-художественной прозе. *Звезда*. 1975. № 10. С. 199–210.
61. Писарев Д.И. Реалисты. Соч. В 4-х томах. Т. 3. Статьи. Москва, 1956. 572 с.
62. Пишкова Е. Ю., Мамедова А. З. Способы выражения и перевода оценочной лексики в текстах публицистического стиля. *Молодой ученый*. 2017. №12. С. 640–642.
63. Разгон Л.Э. Снова о формулах и образах. *В мире книг*. 1975. № 9. С. 65–67.
64. Разинкина М.Н. Функциональная стилистика. М.: Высшая школа, 1989. 168 с.
65. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика английского языка Категория: английский язык: учебник. М. : Высшая школа: 1989. 182 с.
66. Розенталь Д.Э. Справочник по русскому языку. Практическая стилистика. М.: ОНИКС 21 век: Мир и образование, 2001. 381 с.
67. Річард Філіпс Фейнман. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 01.09.2021)
68. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/sum> (дата звернення 05.10.2021)
69. Солодуб Ю. П. Современный русский язык (лексика и фразеология). М.: Азбуковник, 2002. 264 с.
70. Стаценко А. С. Некоторые трудности перевода эмоциональной лексики с английского языка на русский. *Концепт*. 2014. №. 4. С. 56–60.
71. Стаценко А. С. Проблемы перевода слов с эмоциональным компонентом. *Общество: философия, история, культура*. 2011. №. 3-4: URL: <http://dom->

hors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/fik/2011-3-4/horeva.pdf (дата звернення 01.09.2021)

72. Тараненко Л. І., Горбачук О. І. Специфіка перекладу емотивних конструкцій на позначення невдоволення (на матеріалі англомовної художньої прози). *Young*. 2017. Т. 47. №. 7. С. 239–243.
73. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986. 141 с.
74. Токарев Г. В. К вопросу типологии культурных коннотаций. *Филологические науки*. 1996. № 6. С. 56–60.
75. Троянская Е.С. Научное произведение в оценке автора рецензии (К вопросу о специфике жанров научной литературы). *Научная литература: язык, стиль, жанры*. М.: Наука, 1982. С. 67–81.
76. Фокина Ю. В. Вербализация эмоциональных состояний и эмоциональных реакций на уровне языковых единиц (на материале английской художественной прозы). *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. 2007. № 521. С. 85–96.
77. Харченко В. К. Экспрессивность, эмоциональность, оценочность и образность как категории лингвостилистики. *Стили языка и стили речи как явление функционально-речевой дифференциации: материалы докл. Орджоникидзе*, 1983. С. 38–40.
78. Цоллер В. Н. Экспрессивная лексика: семантика и прагматика. *Филологические науки*. 1996. № 6. С. 62–71.
79. Чаковская М.С. Взаимодействие стилей научной и художественной литературы (на материале германских языков). М.: Высшая школа, 1990. 157 с.

80. Чижик-Полейко А.И. Стилистика русского языка. Воронеж: Изд-во Воронежского университета 1962. 112 с.
81. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1987. 192 с.
82. Шаховский В. И. О комплексном подходе к изучению эмоционального значения в языке. *Иностр. языки в высшей школе*. 1978. Вып. 13. С. 66–72.
83. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. М. Высшая школа, 1988. 214 с.
84. Шилова Е.В. Терминологическая дефиниция как метатекст в русскоязычной и англоязычной научно- технической литературе: Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 Екатеринбург, 2005. 226 с.
85. Яковлева И. Н. Особенности перевода эмотивной лексики. *Interactive science*. 2016. № 2. С. 127–128.
86. Arnold M. B. Emotion and Personality. V.1 Psychology Aspects. V.2 Neurological and physiological aspects. N. Y.: Columbia University Press, 1960. 221 p.
87. Berridge K. C. Robert Zajonc: The Complete Psychologist. *Emotion Review*. October 2010. No. 2 (4). P. 348–352.
88. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернения 05.10.2021)
89. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернения 05.10.2021)
90. Izard C. E. Patterns of emotions: A new analysis of anxiety and depression. New York: Academic Press, 1972. 102 p.
91. Lewandowski Th. Linguistisches Wörterbuch. Heidelberg; Wiesbaden: Qwelle und Meyer. 4., neu bearb. Aufl. 1985. 574 p.

92. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення 05.10.2021)
93. McNair D. M. Manual for the Profile of Mood States. CA: Educational and Industrial Testing Services, 1971. 27 p.
94. Merriam Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення 05.10.2021)
95. Reevy G. M., Malamud Ozer, Y., Ito Y. Encyclopedia of Emotion, Two volumes. Westport, CT: ABCCLIO/Greenwood Press, 2011. 677 p.
96. Plutchik R. Psychology of individual differences with special references to emotions. *Annual. N. Y. Science*. 1966. Vol. 134. No. 2. P. 776–781.
97. Roget's International Thesaurus. New York, NY.: Thomas Y. Crowell Company, 1977. 900 p.
98. Schachter S. Emotion, Obesity and Crime. New York, NY: Academic Press, 1971. 195 p.
99. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction. Paris: Didier, 1972. 331 p.
100. Watson D. Development and validation of brief measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1988. No. 54. P. 1063–1070.
101. Zuckerman M. Normative data for the Multiple Affect Adjective Check List. *Psychological Reports*. 1965. No. 16 (2) P. 438.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

102. ВЖМФ = Фейнман Р. Та ви жартуєте, містере Фейнман! Пригоди допитливого дивака / Пер. з англ. Микола Климчук. К.: Наш форма, 2018. 400 с.

103. SYJMF = Feynman R. P. Surely You're Joking, Mr. Feynman! WW. Norton Company, Inc., 1985. 205 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація емоцій

ПОЗИТИВНІ ЕМОЦІЇ

радість, щастя, ентузіазм, ейфорія, веселість, інтерес, мрійливість, задоволення, оптимізм, захват, замилювання, самовдоволення, упевненість, повага, довіра, симпатія, ніжність. любов. поляка.

НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЇ

скорбота, невдоволення, туга, сум, нудьга, розпач, засмучення, тривога, переляк, страх, жах, жаль, розчарування, образа, гнів, презирство, обурення, гордість, ворожість, заздрість, ненависть.злість. ревності. сумнів.

НЕЙТРАЛЬНІ ЕМОЦІЇ

байдужість, апатія, здивування

Додаток Б

Приклад методики дослідження мовних виявів експресивності в науково-популярному тексті та шляхи їх відтворення у перекладі

Текст оригіналу	Текст перекладу	Мовний аналіз	Перекладацький аналіз
<i>He Fixes Radios by Thinking!</i> [SYJMF, p. 5].	Він ремонтує радіо в умі! [ВЖМФ, с. 15].	захват знак оклику фонографічні	цілісне перетворення
<i>But it was all right, and when the bulbs were in series, all half lit, they would glooooooooooooow, very pretty – it was great!</i> [SYJMF, p. 5].	Але все працювало: якщо поєднати лампочки послідовно, вони загоралися на півсили і тлі-і-і-і-ли. Було дуже красиво – просто класно! [ВЖМФ, с. 15].	епітет епітет інтенсифікатор прислівник прикметник захват захват знак оклику фонографічні	калькування ампліфікація
<i>It was fun!</i> [SYJMF, p. 5].	Це було так прикольнo! [ВЖМФ,	іменник радість	адаптація

	<i>с. 15].</i>	знак оклику фонографічні	
<i>I enjoyed radios</i> [SYJMF, p. 5].	<i>Я фанатів від радіоприймачів</i> [ВЖМФ, с. 16].	захват дієслово	адаптація
<i>When my mother and father went out until late at night, they would come into my room and take the earphones off and worry about what was going into my head while I was asleep. [SYJMF, p. 5].</i>	<i>Повернувшись пізно ввечері додому, батьки заглядали в мою кімнату, знімали з мене навушники і все переживали, що діється в моїй голові</i> [ВЖМФ, с. 16].	переживання дієслово	словниковий відповідник
<i>I jumped out of bed yelling, "It worked! It worked!</i> [SYJMF, p. 5].	<i>Я радісно скочив з ліжка: «Ура! Працює!»</i> [ВЖМФ, с. 16].	захват знак оклику лексичний повтор знак оклику фонографічні	ампліфікація лексична заміна адаптація

<p><i>I would put a Raytheon RH tube, which had argon gas in it, across the terminals, and the spark would make a purple glow inside the vacuum it was just great!</i></p> <p>[SYJMF, p. 5].</p>	<p><i>Брав аргонову лампу фірми «Рейтон», під'єднував її в ланцюг, і вона світилася пурпуровим кольором – просто потрясло!</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 16].</p>	<p>захват</p> <p>епітет</p> <p>прикметник</p> <p>інтенсифікатор</p> <p>знак оклику</p> <p>фонографічні</p>	<p>адаптація</p>
<p><i>On one of these radios one night I got WACO in Waco, Texas it was tremendously exciting!</i> [SYJMF, p. 6].</p>	<p><i>Один мій радіоприймач якось у вечері спіймав радіостанцію з містечка Вако, штат Техас, - оце було класно!</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 17].</p>	<p>захват</p> <p>прикметник</p> <p>прислівник</p> <p>прикметник</p> <p>гіпербола</p> <p>знак оклику</p> <p>фонографічні</p> <p>інтенсифікатор</p>	<p>адаптація</p>

<p><i>Now, all of us kids my two cousins, my sister, and the neighborhood kids listened on the radio downstairs to a program called the Eno Crime Club – Eno – effervescent salts – it was the thing! [SYJMF, p.6].</i></p>	<p><i>Ми з іншими дітьми – два двоюрідні брати, сестра і сусідські діти – слухали у вітальні передачу «Кримінальний лк буд Ено», гострі жарти Ено нам дуже подобалися – було кльово! [ВЖМФ, с. 17].</i></p>	<p>задоволення захват фразеологізм</p>	<p>адаптація адаптація</p>
<p><i>So they all got excited about this, and I predicted a couple of other things. [SYJMF, p.6].</i></p>	<p><i>Усі в захваті, я передбачаю ще кілька сюжетних поворотів [ВЖМФ, с. 17].</i></p>	<p>захват прикметник</p>	<p>лексична заміна</p>
<p><i>At that time my sister Joan, who was nine years</i></p>	<p><i>У ой час моїй сестрі Джоан, молодшій на дев'ять років, було</i></p>	<p>задоволення дієслово</p>	<p>словниковий відповідник</p>

<p><i>younger than I was, must have been about two or three, and there was a guy on the radio called Uncle Don that she liked to listen to</i>[SYJMF, p. 7].</p>	<p><i>років два-три і вона любила слухати по радіо «дядька Дона»</i> [ВЖМФ, с. 18].</p>		
<p><i>Did you like the program?"</i></p> <p><i>"It was good," she said, "but why did you make the music with your mouth?"</i></p> <p>[SYJMF, p.7].</p>	<p><i>Ну як – сподобалося?</i></p> <p><i>Класно, – відповіла вона, – тільки чому ви робили музику ротом?</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 18].</p>	<p>задоволення</p> <p>подив (+)</p> <p>дієслово</p> <p>прикметник</p> <p>питальне слово</p> <p>епітет</p>	<p>словниковий відповідник</p> <p>лексична заміна</p> <p>калькування</p>
<p><i>One job was really sensational.</i></p> <p>[SYJMF, p. 7].</p>	<p><i>Одна моя робота стала справжньою сенсацією.</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 20].</p>	<p>захват</p> <p>гіпербола</p> <p>прислівник</p> <p>прикметник</p> <p>інтенсифікатор</p>	<p>транспозиція</p>
<p><i>I think to myself:</i></p>	<p><i>Я подумав про себе:</i></p>	<p>роздратування</p>	<p>лексична</p>

<p><i>"What the hell! If he hasn't got any money, you'd think he could stand a little noise for a while."</i></p> <p>[SYJMF, p. 8].</p>	<p><i>«Що за дурня! Раз у тебе немає грошей, то невже не модна потерпіти трохи шуму?» [ВЖМФ, с. 20].</i></p>	<p>фразеологізм</p>	<p>заміна</p>
<p><i>He's putting me down the whole way, and I'm thinking, "So what's the matter with him? So it makes a little noise."</i></p> <p>[SYJMF, p. 8].</p>	<p><i>Він мене, по суті, знецінював, а я все думав: «Чорти б тебе взяли... Ну шумить трохи...» [ВЖМФ, с. 20].</i></p>	<p>роздратування</p> <p>фразеологізм</p> <p>фразеологізм</p>	<p>лексична заміна</p> <p>лексична заміна</p>
<p><i>My God!</i></p> <p>[SYJMF, p. 8].</p>	<p><i>Боже ти мій...</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 20].</p>	<p>подив (-)</p> <p>фразеологізм</p>	<p>калькування</p>
<p><i>I say, "I'm thinking!"</i></p> <p>[SYJMF, p. 8].</p>	<p><i>Я думаю!</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 20].</p>	<p>роздратування</p> <p>знак оклику</p> <p>фонографічні</p>	<p>калькування</p>
<p><i>He got me other</i></p>	<p><i>Він кликав мене ремонтувати й інші</i></p>	<p>захват</p>	<p>вилучення</p>

<p><i>jobs, and kept telling everybody what a tremendous genius I was, saying, "He fixes radios by thinking!"</i></p> <p>[SYJMF, p. 8].</p>	<p><i>речі і всім розповідав, що я геній: - Цей хлопець ремонтує радіо в умі!</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 2].</p>	<p>знак оклику</p> <p>фонографічні</p> <p>гіпербола</p> <p>інтенсифікатор</p> <p>іменник</p> <p>прикметник</p>	<p>цілісне перетворення</p>
<p><i>That particular time it happened to be a friend of my mother, so I had time there was nobody on my back saying, "What are you doing?"</i></p> <p>[SYJMF, p. 9].</p>	<p><i>На щастя, ніхто не стояв над душою і не камлав: Що ти робиш?</i></p> <p>[ВЖМФ, с. 21].</p>	<p>роздратованість</p> <p>ь</p> <p>фразеологізм</p>	<p>фразеологічний еквівалент</p>
<p><i>That's a puzzle drive.</i></p> <p>[SYJMF, p.9].</p>	<p><i>Я обожнюю ломиголовки</i> [ВЖМФ, с. 22].</p>	<p>задоволення</p> <p>фразеологізм</p>	<p>лексична заміна</p>